

**Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta**

**VÝVOJ DLUHŮ ČESKÝCH DOMÁCNOSTÍ V LETECH
2000-2008**

Diplomová práce

2010

Petr Machač

**Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta**

**VÝVOJ DLUHŮ ČESKÝCH DOMÁCNOSTÍ V LETECH
2000-2008**

Bakalářská diplomová práce

Studijní program: Angličtina se zaměřením na aplikovanou ekonomii

Vedoucí práce: ing. Jiří Klvač CSc.

Autor: Petr Machač

Olomouc 2010

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta

Prohlášení

Místopřísežně prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma: "Vývoj dluhů českých domácností v letech 2000-2008" vypracoval samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedl jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne.

Podpis

Poděkování

Za hodnotné rady, odborné vedení práce a připomínky k vypracování této bakalářské diplomové práce děkuji panu ing. Jiřímu Klvačovi, CSc.

Také děkuji svým rodičům za trpělivost při vypracovávání práce, psychickou podporu a za jejich doporučení a hodnocení.

Obsah

ÚVOD	7
1 PŘÍČINY A STRUKTURA ZADLUŽOVÁNÍ	8
1.1 Úvod do problematiky a ujasnění pojmů	8
1.2 Příčiny vzniku dluhů	8
1.3 Změna myšlení lidí po sametové revoluci a historické souvislosti zadlužování	9
1.3.1 Přejít od centrálně plánované ekonomiky k tržní	10
1.4 Hlavní důvody růstu dluhů	11
1.4.1 Nárůst životního standardu	11
1.4.2 Přeorientování lidí na spotřebu	11
1.4.3 Příklad ze života dlužníka	12
1.4.4 Ostatní důvody růstu zadluženosti	13
1.5 Struktura zadluženosti	14
1.6 Úvěry na bydlení vs. Spotřebitelské úvěry	15
1.6.1 Charakteristika úvěrů na bydlení	15
1.6.2 Vývoj úvěrů na bydlení	16
1.6.3 Spotřebitelské úvěry a jejich charakteristika	17
1.6.4 Podíl spotřebitelských úvěrů na trhu a jejich poskytovatelé	18
2 VÝVOJ ZADLUŽENOSTI DOMÁCNOSTÍ V ČR A DOPAD NA HOSPODÁŘSKÝ RŮST	20
2.1 Co vzestupu zadlužování předcházelo?	20
2.2 Vývoj zadluženosti v období 1993-2000	20
2.3 Nárůst dluhů během let 2000-2008	21
2.3.1 Příčiny obratu v zadlužení českých domácností na straně poptávky	22
2.3.2 Meziroční změna objemu úvěrů českým domácnostem	24
2.3.3 Následky zvyšování příjmů domácností	24
2.3.4 Příčiny obratu v zadlužení českých domácností na straně nabídky	25
2.3.5 Přesný vývoj zadluženosti ve zkoumaných letech	26
2.4 Porovnání se zadlužeností domácností v EU	28
2.5 Srovnání s USA	29
2.6 Shrnutí nejdůležitějších příčin a důsledků zadlužování	30
2.7 Dodatek: Aktuální stav zadluženosti ke konci roku 2009	31
3 POSTUPY PŘI VYMÁHÁNÍ POHLEDÁVEK OD NEPLAČÍCÍCH	33
3.1 Nejběžnější postupy v ČR	33
3.2 Vývoj počtu nařízených a skončených exekucí	33
3.3 Rozhodčí řízení	35
3.3.1 Průběh rozhodčího řízení	35
3.4 Exekuce za pomoci soukromých exekutorů	37
3.5 Uznání dluhu formou notářského zápisu	38
3.6 Osobní bankrot jako řešení předluženosti	39
4 METODY PREVENCE ZADLUŽOVÁNÍ	42
4.1 Laický pohled na prevenci zadlužování	42
4.2 Prevence zadlužování z odborného hlediska	43
4.3 Jaká hrozí rizika při půjčování peněz a na co si dát pozor?	46

4.3.1 Méně důvěryhodní finanční zprostředkovatelé.....	46
4.3.2 Roční procentní sazba nákladů a nejasnosti kolem ní	48
4.3.3 Podvodné praktiky některých finančních zprostředkovatelů.....	49
ZÁVĚR	50
POUŽITÁ LITERATURA A ELEKTRONICKÉ INFORMAČNÍ ZDROJE.....	54

Úvod

Hlavním cílem mé práce je vyzkoumat, jak se vyvíjela zadluženost českých domácností v porovnání s jinými státy a navrhnout řešení, jak se dluhů zbavit a vyhnout se jim. Mým záměrem je také shrnout dluhovou problematiku domácností v ČR a toto téma obsáhnout mnohem rozvinutěji, než je probíráno v médiích. Rád bych ho uvedl do historických, ekonomických a právních souvislostí.

Tématem je vývoj zadluženosti českých domácností v letech 2000-2008 včetně veškerých dílčích náležitostí, které s dluhy souvisejí. Toto téma jsem si zvolil, jelikož se o danou problematiku zajímám a ještě před samotnou volbou tématu práce jsem rád četl novinové články, které o dlužích a zadluženosti pojednávaly. Při strukturování osnovy a přesného znění názvu práce jsem čerpal právě z těchto dříve nabytých znalostí a během plánovací fáze práce jsem vycházel i z některých přečtených článků. V odborné literatuře je toto téma jen okrajově zpracované a žádné specializované publikace zatím nevyšly. Můžeme narazit pouze na brožury Českého statistického úřadu, které se zabývají dluhy a úsporami českých domácností. Na internetu lze najít jako nejdůvěryhodnější zdroje zprávy České národní banky, popřípadě online materiály některých ministerstev. Jinak jde jen o změť útržkovitých informací.

Co se týká použitých metod při zpracovávání tématu, musel jsem vyhledat dostupnou literaturu a vytáhnout z ní podstatné informace. Na základě těchto informací a vlastních zkušeností jsem podle osnovy práci sepsal. Nejprve jsem se zaměřil na způsob vzniku dluhů a motivy, které lidi vedou k půjčování peněz, poté jsem se s pomocí grafů pokusil osvětlit historický vývoj zadluženosti domácností v ČR, dále jsem poukázal na různorodé metody, které mohou věřitelé použít proti nespolehlivým dlužníkům a snažil se zjistit, zda je osobní bankrot dobré nebo špatné východisko ze zadlužení. Nakonec jsem se ještě věnoval tomu, jak je možné se dluhům vyhnout a na co bychom si měli dávat pozor v případě, že si chceme půjčit od soukromé osoby bez ručitele.

1 Příčiny a struktura zadlužování

1.1 Úvod do problematiky a ujasnění pojmů

V dnešním světě je výraz „zadluženost“ na denním pořádku, ať už se jedná o veřejné či soukromé dluhy. Veřejnému zadlužení je věnována mnohem větší pozornost, a proto by nebylo tak zajímavé se jím v mé práci zabývat. Zaměřil jsem se raději na zadluženost soukromou, neboli zadluženost domácností. Většinou se na zadluženost pohlíží čistě z ekonomického hlediska – jako na jeden ukazatel finanční analýzy. Existuje však ještě druhý úhel pohledu, a to z hlediska sociálního, myšleno s lidštějším přístupem. Tímto způsobem budu ve většině práce k problematice přistupovat. Zadluženost lze chápat jako přenesení budoucí spotřeby do současnosti s výhledem pozdějšího splácení dluhu.

Moje práce se bude zejména v počátečních kapitolách zabývat i obdobími předcházejícími roku 2000. Je to z toho důvodu, že je potřeba si napřed osvětlit i události a změny, které předcházely současnému vývoji. Kdybych se zabýval pouze roky 2000-2008, mohly by potom některé informace být vytržené z kontextu, a proto se zmíním i o historických souvislostech. Hlavní náplní ale samozřejmě bude vývoj po roce 2000.

1.2 Příčiny vzniku dluhů

Když někdo nemá dostatek peněžních prostředků k pokrytí svých nákladů, má několik možností. První z nich je zvýšení svých příjmů, aby pokryl všechny výdaje a případně si i něco odložil bokem. Málokdo však dokáže získat nějaký další příjem, případně jsou lidé líní hledat alternativní cesty výdělků. Někteří tedy aspoň zkusí snížit své výdaje a kontrolovat, za co utrácí, ale ne každý se smíří s poklesem životní úrovně. Proto se hodně lidí uchyluje k tomu, že si od někoho půjčí. Začne to půjčkami u rodiny, kamarádů a známých a postupně se to může vyvinout až k větším půjčkám od bank nebo v horším případě nebankovních soukromých subjektů. Tímto jim může vzniknout dluh, který se vymkne jejich kontrole a nebudou schopni jej splatit.

Lidé mají většinou v povaze, že si chtějí za každou cenu udržet nějaký životní standard, na který byli zvyklí a když se jim nedostává peněz, tak si je jednoduše půjčí. To si ale neuvědomují, že tímto přístupem si sice na chvíli zvednou životní úroveň, ale jakmile nastane čas splácení, tak se jim naopak sníží ještě více. Někteří si potom začnou půjčovat na splátky půjček a dostávají se do bludného kruhu, tzv. úvěrové pasti. Často si lidé hodně půjčují před Vánoci, aby měli na nákup vánočních dárků a zbytečně riskují svůj majetek tím, že si půjčují od nebankovních činitelů, kteří mají mnohdy příliš vysoké úroky. Tyto společnosti mívají totiž skryté ve smlouvě, že v případě nesplacení hrozí vysoké pokuty a nakonec i exekuce majetku.

Mezi časté příčiny zadlužování bychom mohli zařadit kromě jiného postupné zvyšování dostupnosti úvěrů, nízké úrokové sazby, růst cen nemovitostí (do roku 2008), očekávání budoucích příjmů a další. Pro nižší a střední příjmové skupiny je půjčka také jediným způsobem, jak si zařídit vlastní bydlení. Lidem s vyššími příjmy zase zadlužení umožňuje použít peníze na jiné účely.

1.3 Změna myšlení lidí po sametové revoluci a historické souvislosti zadlužování

Po listopadové revoluci roce 1989 se v tehdejší ČSSR začala měnit mentalita obyvatel, po 40 let svázaných komunistickou diktaturou. V minulém režimu byla totiž zavedena centrálně plánovaná ekonomika, kterou kontrolovali z Moskvy a vůbec tedy neodrážela potřeby obyvatel – například se vyrábělo, jen aby byla dobrá produkce a splnil se plán a vytvářela se umělá pracovní místa, aby náhodou někdo nezůstal bez práce. Ekonomika byla plánována v pětiletkách, což znamenalo, že Státní plánovací komise navrhla hospodářský vývoj na 5 let dopředu včetně regulace cen a návrh předložila vládě, která ho schválila. Když se stalo, že v důsledku tohoto rovnoměrného plánování vznikl nedostatek některé komodity díky nárůstu poptávky, přizpůsobovala se ekonomika jen velmi pomalu. Než se stihl plán upravit, opadla mezitím poptávka po dané věci a vznikaly přebytky. Jako příklad bych mohl uvést zvýšenou poptávku po nábytku, když si hodně lidí zařizovalo nové bydlení – trh nestačil na tento podnět reagovat, nábytek se vyprodal a než se zvýšila výroba, poptávka lidí opadla. Lidé si buď počkali, než na ně vyjde řada, nebo se spokojili s nábytkem starým. Kromě toho byl povolen zahraniční obchod jen se zeměmi východního bloku a technologické novinky ze Západu byly

nedostupné. Naštěstí aspoň potravin byl dostatek, i když byl výběr malý a na některé dražší věci se musely stát fronty.

1.3.1 Přejchod od centrálně plánované ekonomiky k tržní

Není tedy divu, že po odpoutání se od tohoto neefektivního a neživotaschopného režimu se lidé přeorientovali na spotřebu, protože najednou začalo být všech věcí dost, rozšířil se výběr a všechno bylo zdánlivě dostupnější v tom smyslu, že s rostoucími nominálními mzdami rostla úměrně i inflace, ale reálné mzdy příliš nestoupily. Také se začaly dovážet věci ze Západu a poptávka po těchto dříve nedostupných věcech byla obrovská. Mnoho lidí si najednou chtělo koupit výdobytky doby, na které mnohdy ani neměli, a tak se začalo rozmáhat půjčování od všemožných institucí a lidé se začali stále více zadlužovat. Pohled na zadluženost se změnil – už to nebylo nic ostudného, ale možnost, jak si dovolit věci, na které momentálně nemáme. Za komunismu totiž byl tak malý výběr věcí i nedostatek těch základních, že v podstatě nebylo za co utrácet. S nástupem nového režimu a otevření hranic bylo najednou tolik možností, že nikdo nevěděl, co koupit dřív. Hromadně také vznikaly nové banky a záložny, z nichž však většina neměla dlouhého trvání a zkrachovaly.

Během 90. let minulého století k nám postupně pronikaly amerikanizující vlivy, globalizační tendence a rozdílné zvyklosti. Lidé měli najednou pocit neuvěřitelné svobody, demokracie a někteří si mysleli, že teď můžou dělat všechno. Tyto jevy se asi nejvíce projevíly během kuponové privatizace, kdy stát prodával do soukromého vlastnictví skoro všechny podniky a každý najednou chtěl být akcionářem, takže si podíly kupovala téměř každá domácnost – kuponové knížky byly dostupné široké veřejnosti a lidé si mohli zvolit, zda přímo investují do nějaké akciové společnosti, nebo svěří své prostředky společnosti zabývající se kuponovou privatizací. Ty vznikly přímo kvůli tomuto procesu a měly pomoci lidem zhodnotit své peníze. Bohužel se však kromě jiných problémů v privatizaci angažovalo hodně podvodníků, kteří slibovali několikanásobné zisky, když jim prodají celé svoje kuponové knížky, ale místo zisků se v mnoha případech dočkali podvodu, protože majitelé těchto společností jen inkasovali všechny peníze, vytunelovali podnik a zrušili ho. Poté takovíto podvodníci unikali do daňových rájů a vyhýbali se spravedlnosti. Příkladem za všechny jsou „Harvardské fondy“ Viktora Koženého. Díky těmto incidentům důvěra lidí v akcie, investování a finanční instituce obecně, značně poklesla. Dnes již investují jen

zkušením odborníci, popřípadě v menším rozsahu někteří podnikatelé. Výsledkem kuponové privatizace bylo zbohatnutí několika málo jedinců, většinou z řad politiků, kteří měli informace a věděli do čeho investovat, aby měli jistý zisk a běžné domácnosti si nijak výrazně nepolepsily, ale přesto velká většina lidí vydělala a jen málokdo ztratil. Nejhorší to měli ti, kteří svěřili peníze podvodným fondům – ti většinou přišli o celý vklad.

1.4 Hlavní důvody růstu dluhů

Mezi hlavní důvody růstu zadlužování českých domácností se řadí zejména výrazná orientace na spotřebu, růst životního standardu a reálné mzdy, změněný náhled na dluhy, příklon k vlastnímu bydlení a snadná dostupnost úvěrů. Na straně poskytovatelů půjček pak silný marketing a všudypřítomná reklama, v některých případech i ochota slevit ze svých marží.¹

1.4.1 Nárůst životního standardu

Když se na jednotlivé důvody podíváme blíže, můžeme se dopracovat zajímavých, ale celkem zřejmých souvislostí. Ve druhé polovině devadesátých let 20. století se začala významněji zvyšovat průměrná hrubá měsíční mzda – během let 1994-2000 se zvýšila přibližně ze 7000 Kč na 13600 Kč, přičemž do roku 2008 se průměrná mzda ještě téměř zdvojnásobila na 23500 Kč.² Během celého období s výjimkou jednoho roku narůstala také reálná mzda. S tím se úzce pojí i nárůst životní úrovně, protože si valná většina lidí v porovnání s minulým režimem finančně polepšila. Životní standard se zvyšoval například už jen tím, že si většina domácností pořizovala spotřební elektroniku, vyměňovali staré spotřebiče za nové, někteří si koupili i nová zahraniční auta a ti zámožnější si koupili lepší dům, nebo rekonstruovali byt.

1.4.2 Přeorientování lidí na spotřebu

Na zvyšování životní úrovně navazuje také výrazná orientace na spotřebu – obecně se začalo více spotřebovávat, protože díky otevření hranic a rozšíření zahraničního

¹ Dubská Drahomíra: Úspory a zadluženost: ocitly se české domácnosti v dluhové pasti?. Praha : Český statistický úřad, 2008, s. 1

² Číselné údaje pocházejí ze statistik Ministerstva práce a sociálních věcí

obchodu na jiné státy než jen bývalého východního bloku se značně rozšířila nabídka potravin, spotřebního zboží, elektroniky a dalších věcí. Nové věci (spotřebiče, elektronika, auta, nábytek) západní výroby byly sice technologicky na vyšší úrovni, ale jejich velkou nevýhodou bylo to, že měly kratší životnost než bytelně vyráběné ruské produkty, které vydržely dlouhé desítky let. Kapitalistické státy jednak vymýšlejí pořád lepší technologie a novinky, za které si nechají pořádně zaplatit a také vyrábějí tak, aby věc přežila svou záruční lhůtu, potom se pokazila a spotřebitel byl nucen koupit si novou. Reklama ujišťuje lidi, že jejich předměty denního užívání už byly překonány a pokud si nekoupí nejnovější model, tak už nejsou moderní. Tato politika podporuje výrobu a hlavně spotřebu, ale pro lidi zase tak výhodná není, když se jejich předměty často pokazí za pár let. Kromě toho je takováto nadvýroba bohužel velmi nešetrná k životnímu prostředí. Někteří lidé i tak dokážou odolat tlakům marketingu a používají svoje věci, dokud fungují, přestože „staré“ spotřební zboží bleskurychle ztrácí hodnotu a stává se prakticky neprodejným. Nakonec jsou i tito lidé po skončení životnosti svých věcí donuceni koupit si nový výrobek a pokud na něj nemají, často sáhnou k půjčce nebo nákupu na splátky. Splátkový prodej je ještě celkem přijatelná varianta zadlužení, protože na rozdíl od bankovní půjčky nebo dokonce nebankovní instituce člověk zaplatí navíc obvykle do 10% a jedná se o jednorázový nákup konkrétní věci – takže se nemůže stát, že by někdo utratil vypůjčené peníze za něco jiného, než původně zamýšlel. Často se však stává, že lidé zmanipulovaní reklamou na nejnovější zboží a nejvýhodnější půjčky sáhnou k tak zoufalému kroku, jako je například půjčka 40000 Kč na novou televizi od nebankovní instituce, kde lákají lidi na půjčky ihned bez ručitele, bez registru a pro každého. Tito zájemci o půjčku si často ani nepřečtou smlouvu, kterou podepisují a dobrovolně se tak vystavují velkému riziku v případě nesplácení.

1.4.3 Příklad ze života dlužníka

Četl jsem v jedné publikaci³ příběh člověka, který si vypůjčil jen proto, aby vyřešil momentální špatnou finanční situaci a nakonec skončil až ve vězení. Jak k tomu ale mohlo dojít? Na začátku byl onen člověk přesvědčený, že je na tom už dobře a první splátka se mu zdála daleko. Říkal si, že těch „několik set korun“ měsíčně bez problémů dokáže splácet. Problém ale nastal, když se mu pokazilo auto a měl nečekané výdaje v domácnosti, které bylo potřeba uhradit. Takže splácení dluhu odložil a nereagoval ani na druhou

³ Dluhová problematika : informační brožura. Plzeň : Občanská poradna ; [Praha] : Člověk v tísni - společnost při České televizi, ©2007.

upomínku. Když mu přišla obálka od soudu, že je povinen svůj dluh uhradit, začal teprve jednat, bohužel ne zrovna šikovně – místo aby se domluvil s věřitelem na odkladu splatnosti nebo jiném splátkovém kalendáři, vypůjčil si od jiné společnosti na splátky a ulevilo se mu, že sehnal peníze na dlužnou částku. Neuvědomil si, že teď dluží už na dvou místech a dostává se do pasti. Začal lhát věřitelům, rodině i sám sobě. Když mu přišel platební rozkaz od první společnosti, podal proti němu odpor. Oddálil sice splatnost, avšak za cenu nárůstu částky o soudní výlohy. Potom se mu ozval druhý věřitel s výhrůzkou soudu a nešťastníka nenapadlo nic jiného, než si půjčit potřetí, tentokrát s 50% úrokem. Ani to nezabránilo příchodu exekutorů a ztrátě rodinného majetku. Nakonec byl dlužník předvolán k soudu a uznán vinným ze spáchání trestného činu podvodu a trestu odnětí svobody na 2 roky. Tímto ztratil veškeré zázemí, přátele i práci. Pro něj je to jistě ponaučení až do smrti, ale každý by se měl z takového příběhu poučit a žít jen tak, aby dokázal vyjít se svými příjmy a byl schopen snížit výdaje.

1.4.4 Ostatní důvody růstu zadluženosti

Jak už jsem zmiňoval v předchozí kapitole, dnes se na dluhy nepohlíží tak negativně jako kdysi. Berou se spíše jako možnost koupit si věci dříve, než na ně máme dostatečnou hotovost. Díky rostoucí ekonomice byla očekávání českých domácností pozitivní (co se týče budoucího vývoje).

Dalším z důvodů pro růst zadluženosti je ochota některých poskytovatelů slevit ze svých marží. Nejčastěji se jedná o komerční banky, které si chtějí zvýšit tržní podíl. U nebankovních poskytovatelů půjček se zřídka stává, že by se chtěli připravit o zisk. Nicméně tyto instituce mají většinou úspěch proto, že nechtějí po klientech žádné ručení ani nemají zvláštní požadavky a nabízí půjčky v podstatě každému – i těm, kdo nebudou schopni splácet. Některým poskytovatelům je totiž milejší, když dlužník nezaplatí a mohou na něj povolát soukromého exekutora, na čemž si vydělají ještě více. Zneužívají neznalosti a zoufalé situace chudších lidí, například i svobodných matek, které se potom nemají jak bránit. Dnes jsou totiž cizí peníze velmi snadno dostupné, ale většinou se jedná o riskantní půjčky s lichvářskými úroky.

Posledním jmenovaným důvodem je příklon k vlastnickému bydlení. Hodně lidí se rozhodlo, že nechtějí byt v družstevním nebo obecním vlastnictví a odkupovali je, i když

ceny nemovitostí v podstatě stále narůstaly (až do propuknutí finanční krize způsobené splasknutím hypoteční bubliny na realitním trhu v USA). Touha po vlastním bydlení byla v uplynulých letech pravděpodobně silnější než zvyšování cen.

1.5 Struktura zadluženosti

Na strukturu zadluženosti českých domácností se dá pohlížet nejméně dvěma způsoby – já se budu zabývat napřed rozdělením z hlediska typu finančního zprostředkovatele a v další kapitole se blíže podíváme na dvě základní oblasti, na které si lidé půjčují – bydlení a spotřeba.

První zmíněné dělení rozlišuje tyto dvě skupiny finančních zprostředkovatelů: banky zahrnující družstevní záložny a druhou skupinu tvoří ostatní finanční zprostředkovatelé, což jsou podle metodiky vykazování vyhlášky č. 307/2004 Sb. tito zprostředkovatelé financování aktiv:

- *Společnosti finančního leasingu, tj. „nebankovní instituce, které se jako svou rozhodující nebo podstatnou činností zabývají poskytováním služby finančního leasingu“,*
- *Společnosti ostatního úvěrování, tj. „nebankovní finanční instituce, které se jako svou rozhodující nebo podstatnou činností zabývají poskytováním úvěrů nebo půjček, vč. spotřebitelských úvěrů, úvěrů z kreditních karet a splátkových prodejů“,*
- *Faktoringové a forfaitingové společnosti zabývající se odkupem pohledávek před jejich splatností.⁴*

Celkově připadalo ke konci roku 2007 na půjčky od bank 83% a do zbytku se řadili ostatní finanční zprostředkovatelé, kteří se zaměřují spíše na spotřebitelské úvěry – na jejich celkovém objemu se totiž podíleli 48%. Celkový objem úvěrů v sektoru českých domácností byl na sklonku roku 2007 v úhrnu 875,3 mld. korun. Většinu z této částky poskytly obchodní banky a družstevní záložny – 726,3 mld. korun, z čehož jen

⁴ Dubská Drahomíra: Úspory a zadluženost: ocitly se české domácnosti v dluhové pasti?. Praha : Český statistický úřad, 2008, s. 4

na obchodní banky připadlo 719,8 mld. korun. Ostatní zprostředkovatelé půjčili domácnostem 149,1 mld. korun, z toho největší část na spotřebu.⁵

Objem úvěrů domácnostem se nejméně od roku 2005 zvyšoval a jinak tomu nebylo ani v roce 2008. V posledním sledovaném roce byl však růst oproti předchozímu vývoji jen velmi slabý. Celkový objem půjček českým domácnostem stoupl v prvním kvartálu roku 2008 jen o 2,2 p.b., což byl nejmenší nárůst od zmíněného roku 2005, kdy začala ČNB souhrn úvěrů od všech zprostředkovatelů sledovat.

Příčiny nižších přírůstků zadlužení jsou hlavně příchod celosvětové finanční krize a s tím související snížená ochota domácností půjčovat si cizí zdroje a také strach z budoucího negativního vývoje české ekonomiky. Do roku 2008 byl tento strach vyvoláván narůstající inflací nejdůležitějších položek ve spotřebním koši a zvyšujícími se úrokovými sazbami, které brzdily nadšení obyvatel z levných peněz (dnes jsou již úrokové sazby na minimální úrovni, ale ani tak si lidé nepůjčují výrazně více). Díky těmto doposud nízkým úrokům proběhla masivní úvěrová expanze, která souvisela s pořízováním vlastnického bydlení. Až do propuknutí hypoteční krize v USA ceny nemovitostí výrazně rostly a stávaly se pro české domácnosti finančně nedostupné, dalo by se říct i odtržené od jejich reálných možností. Během finanční krize se ceny propadly zhruba na úroveň roku 2007, ale přesto jsou v mnohých případech ještě stále nadsazené.

1.6 Úvěry na bydlení vs. Spotřebitelské úvěry

Jak už název napovídá, budu v této kapitole porovnávat rozšířenost úvěrů na bydlení oproti spotřebitelským úvěrům. Také se podíváme na jejich meziroční vývoj.

1.6.1 Charakteristika úvěrů na bydlení

Mezi úvěry na bydlení se započítávají hypoteční úvěry na bytové účely, standardní a překlenovací úvěry ze stavebního spoření a spotřebitelské úvěry na nemovitosti. V 90. letech minulého století narůstaly úvěry na bydlení jen velmi pomalu – to bylo způsobeno vysokou úrovní úrokových sazeb pro klienty a obecně malým počtem lidí, kteří dokázali

⁵ Číselné údaje čerpány z publikace „Úspory a zadluženost: ocitly se české domácnosti v dluhové pasti?“ od Drahomíry Dubské

u banky obstat s dostatečnou bonitou. Přibližně na počátku roku 2002 se však úvěry na bydlení zdvojnásobily a začaly růst mnohem rychleji. Za tento raketový nárůst mohl vznik spotřebitelských úvěrů na nemovitosti.

Úvěry na bydlení považují za dobrou investici a schvalují je. Na rozdíl od spotřebitelského úvěru na novou televizi, auto, nebo dokonce dovolenou nám zůstane nějaká trvalá hodnota v podobě domu nebo bytu a můžeme ji v případě potřeby zase proměnit na peníze. Pokud nenastane nějaký vážný propad cen nemovitostí, tak na vlastnictví můžeme i vydělat. Dalo by se zvážít například i to, že bychom si pořídili bytový dům a pronajímali ho zájemcům. Musíme si však pokaždé dobře rozmyslet, do jak drahého domu nebo bytu investovat. Nedá se totiž spoléhat na to, že budou pořád růst ceny a v případě nedostatku peněz na splátky hypotéku refinancujeme. Takovýto postup dlouho aplikovali lidé v USA na rady finančních specialistů, kteří je ujišťovali o stálé vyhlídce růstu. Realita byla pochopitelně jiná. Z druhé strany, pokud bychom byli nájemníkem a každý měsíc museli pronajímateli platit tučný nájem, je lepší navrhnout odkup bytu do vlastního užívání. Mnoho družstevních nebo městských bytů si lidé koupili, aby nemuseli být závislí na pronajímateli.

1.6.2 Vývoj úvěrů na bydlení

Na konci roku 2007, což byl vrchol hypotečního boomu, převýšil objem úvěrů poskytnutých domácnostem od bank, družstevních záložen a ostatních zprostředkovatelů půlbilionovou hranici, přesně se jednalo o 515,9 mld. korun. Tato částka představovala 14,5% nominálního HDP ČR. Jen za 10 let objem úvěrů na bydlení velmi výrazně stoupl – pro srovnání dosahoval v roce 1997 celkem 12,1 mld. korun, což bylo pouhých 1,1% HDP. V roce 2008 se zadlužení českých domácností v oblasti půjček na bydlení dále zvyšovalo, ale ne už takovým tempem jakým rostlo v letech 2006 a 2007.

Meziroční tempo růstu úvěrů na bydlení bylo až do roku 2008 každý rok velmi vysoké (i přes 35%). V květnu roku 2008 bylo tempo růstu oproti minulému roku už jen 31,2% - stále se však jedná o dost vysoké číslo. Nejvýrazněji se snížila dynamika růstu hypotečních úvěrů (pokles o 6,2% na +30,6% meziročně) a standardních úvěrů ze stavebního spoření (o 6,5% na 5,2). O něco mírnější pokles zaznamenaly překlenovací úvěry ze stavebního spoření, které byly v období říjen 2007 – květen 2008 nejrychleji

rostoucím typem úvěrů na bydlení. V prosinci 2007 totiž meziročně stouply o 42% a v květnu 2008 o 40,6%, takže k žádnému razantnímu poklesu nedošlo.⁶

Tyto údaje jsou z hlediska žadatelů o půjčky pochopitelné, protože úrokové sazby u hypotečních úvěrů výrazně rostly, a proto se lidé více obraceli na stavební spořitelny. Jelikož neměli dostatečné úspory na stavebním spoření, aby si mohli vzít standardní úvěr, tak se přikláněli k překlenovacím úvěrům. Ten bývá dražší než běžný, ale klient si může peníze vypůjčit hned, aniž by musel mít naspořenou určitou částku.

Přes zpomalení tempa růstu českého hypotečního trhu si některé menší banky na trhu polepšily. Nabízely totiž i výhodnější podmínky klientům od jiných bank a mnozí z nich je potom nechali refinancovat. Příkladem může být nárůst úvěrových obchodů banky Wuestenrot za pololetí 2008 ve srovnání s rokem 2007 o 52%. Raiffeisenbank také oznámila zlepšení pozice na trhu.

1.6.3 Spotřebitelské úvěry a jejich charakteristika

Teď už se dostáváme ke spotřebitelským úvěrům, které se vyznačují kratší dobou splatnosti, menší úvěrovanou částkou a nižšími nároky na klienta. Jejich podíl na celkových úvěrech v poslední době klesá, což je mimo jiné následkem vysokého nárůstu úvěrů na bydlení. O tomto typu úvěrů si myslím, že jsou v mnohých případech naprosto zbytečné a lidé si je berou jen proto, aby si mohli dovolit luxus, na který nemají. Často si prostřednictvím spotřebních úvěrů pořizují elektroniku, zájezdy a někdy i dárky na Vánoce. Takové jednání nechápu už jen z toho hlediska, že si mohou lidé jednoduše na podobné věci našetřit – stačilo by jim odkládat si každý měsíc část výplaty a za pár měsíců by si mohli předmět koupit za hotovost. Navíc se jim nákupy na splátky řádně prodraží – není neobvyklé, že cenu přeplatí o 50 i více procent. Nejlepším řešením je se takovému úvěru vyhnout a pokud na něco člověk nemá, tak by měl ovládnout svou touhu po nákupu a vyčkat do doby, kdy bude mít prostředky. Jedna z výjimek, kdy je spotřební úvěr opodstatněný, nastává podle mě například pokud se někomu rozbije pračka, nutně potřebuje novou, ale nemá zrovna našetřeno. V podobné situaci by bylo těžko představitelné šetřit čtvrt roku na novou a mezitím prát ručně. Nebo pokud někdo nutně

⁶ Číselné údaje pocházejí z knihy „Úspory a zadluženost: ocitly se české domácnosti v dluhové pasti?“ od Drahomíry Dubské

potřebuje auto k vykonávání svého povolání a staré se mu pokazí, potom si často koupí na leasing nové. Musíme si však dát pozor na to, od koho si půjčíme. Důležité je zjistit si, která společnost má co možná nejnižší RPSN, což je roční procentní sazba nákladů – toto vyjádření totiž pokryje veškeré výdaje spojené s čerpáním úvěru.

1.6.4 Podíl spotřebitelských úvěrů na trhu a jejich poskytovatelé

Na konci roku 2005 byl podíl spotřebitelských úvěrů celkem 34,8% a za pouhé dva roky klesl na 30,5%. Přitom pro závěr roku 2007 platilo, že ve 4. čtvrtletí vzrostly úvěry domácnostem nejvyšším mezikvartálním tempem od roku 2005, a to o celých 9%. Spotřebitelské úvěry dosáhly ke konci roku 2007 výše 267,2 mld. korun – to bylo o 85,2 mld. více než roku 2005. Přepočítáno na procenta poskytlí zprostředkovatelé domácnostem za pouhé dva roky o 47% větší peněžní objem. Přesto byly spotřebitelské úvěry v letech 2006-2007 nejméně rostoucím odvětvím na trhu úvěrů domácnostem, protože úvěry na bydlení vzrostly o 82% a ostatní úvěry o 59%.

Spotřebitelské úvěry od veškerých finančních zprostředkovatelů poklesly v 1. čtvrtletí 2008 oproti 4. čtvrtletí 2007 o 0,6% na 265,6 mld. korun. To byl první zaznamenaný pokles objemu. Došlo k němu hlavně kvůli snížení poskytování úvěrů od tzv. ostatních finančních zprostředkovatelů, protože spotřebitelské úvěry od bank včetně debetních zůstatků mezičtvrtletně opět vzrostly ze 137,7 mld. korun na 144,1 mld. korun. Pokles poskytnutých spotřebitelských úvěrů českým domácnostem od ostatních zprostředkovatelů se už v některých čtvrtletích od roku 2006 odehrál, vždy však šlo jen o mírný pokles a ne o tak silný (-8,1 mld. korun).

Důvodem pro tento pokles může být dočasná nasycenost po nákupech na úvěr v závěru roku 2007, kdy si domácnosti půjčily mnohem více než minulé čtvrtletí. Pravděpodobnějšími se ale jeví skutečnosti, že vzrostly životní náklady a domácnosti si utvořily zdravější náhled na tehdejší a budoucí ekonomickou a finanční situaci.

Co se týče struktury poskytovatelů spotřebních úvěrů, vedou jednoznačně banky a družstevní záložny – ke konci roku 2007 poskytly spotřebitelům 138,7 mld. korun. Drtivou část z toho však poskytly obchodní banky, protože na družstevní záložny zbývá jen 1 mld. korun. Ostatní finanční zprostředkovatelé, zejména leasingové společnosti a společnosti

splátkového prodeje, poskytl ke stejnému datu celkem 128,5 mld. korun, což je téměř polovina celkového objemu spotřebitelských úvěrů. Charakter těchto úvěrů je pro ně totiž výhodný. Riziko je zde oproti korporátním obchodům bank více rozložené díky velkému počtu klientů. Z pohledu sociálně slabších rodin se mohou spotřební úvěry stát vysoce rizikovými, jak ostatně dokazuje nárůst počtu nařízených exekucí, které v roce 2007 dosáhly počtu 400 tisíc.

2 Vývoj zadluženosti domácností v ČR a dopad na hospodářský růst

2.1 Co vzestupu zadlužování předcházelo?

Abychom pochopili, jak vlastně zadlužení vzniká, musíme si nejprve ujasnit, co k tomu vede. Od vzniku samostatné České republiky se změnilo hodně věcí, ale z ekonomického hlediska se dá mluvit o několika skutečnostech. Zejména to byla transformace z centrálně řízeného hospodářství na tržní, privatizace velké části státních organizací, značný přísun zahraničního kapitálu a vznik konzumní společnosti. Poslední ze jmenovaných skutečností má podstatný vliv na to, jak se vyvíjel stav úspor českých domácností. I přes relativně vysoký nárůst reálných mezd během 90. let minulého století se podíl úspor s rostoucími příjmy nezvyšoval, ale naopak pořád klesal. S příjmy totiž ruku v ruce rostla i spotřeba a úspory lidí se postupně snižovaly a vyčerpávaly. Když se růst příjmů zpomalil nebo zastavil, spotřeba rostla dál a lidé si začali půjčovat, protože jim začal vznikat deficit, na který nebyli zvyklí a takhle se postupně zvyšovalo zadlužování českých domácností.

2.2 Vývoj zadluženosti v období 1993-2000

Během 90. let 20. století, s výjimkou roku 1993 a 1994, kdy se odehrál mírný růst, úvěry domácnostem spíše stagnovaly. V letech 1995 a 1998 zadlužení domácností dokonce pokleslo. Důvody vlažného růstu můžeme vidět například v nejistém budoucím vývoji, rozsáhlých hospodářských a sociálních změnách, neochotě bank poskytovat úvěry drobným klientům, vysokých úrocích, volatilitě cenové hladiny, nedostatečné produktové nabídce finančních zprostředkovatelů atd. K významnému obratu v zadlužení českých domácností došlo až počátkem nového tisíciletí, a to přibližně v polovině roku 2000. Pro názornou představu přikládám tento graf:

Graf 1: Vývoj objemu úvěrů domácnostem

Pramen: ČNB

Zatím jsme hovořili jen o nominální změně objemu úvěrů domácnostem, ale co se týče reálné změny, docházelo ve druhé polovině devadesátých let dokonce k meziročnímu poklesu. Teprve od počátku nového století došlo k obratu. Od poloviny roku 2000 jsme mohli pozorovat setrvalý nominální i reálný růst objemu úvěrů poskytnutých domácnostem.

2.3 Nárůst dluhů během let 2000-2008

Jak lze vidět z grafu výše, začaly se úvěry českým domácnostem nejvíce rozpínat po roce 2000, kdy nabraly vysokou rychlost růstu. V této kapitole si vysvětlíme, proč k tomu došlo, co bylo následkem zvyšování příjmů domácností a ukážeme si, jak konkrétně se zadluženost vyvíjela.

2.3.1 Příčiny obratu v zadlužení českých domácností na straně poptávky

Svou roli v obratu roku 2000 hrají faktory jak na straně domácností (poptávka), tak na straně poskytovatelů půjček (nabídka). Nejvlivnějším faktorem pro růst dluhů ze strany domácností jsou pochopitelně úrokové sazby, protože přímo ovlivňují cenu poskytnutých peněz. Podle studie GE Money Bank z jara 2006 je pro lidi nejdůležitějším kritériem pro výběr úvěru právě výše úrokových sazeb. V 90. letech 20. stol. byly úrokové sazby u nových úvěrů velmi nestabilní, a proto odrazovaly některé zájemce o půjčku. Až na konci století se začaly stabilizovat a mírně, ale setrvale klesat. Roku 1999 klesly pod svůj patnáctiletý průměr a snižovaly se i nadále. České domácnosti nenechaly tento vývoj bez odezvy a zareagovaly zvýšením poptávky po nových úvěrech ve všech odvětvích úvěrového trhu. Finanční zprostředkovatelé toho hned využili a nabízené služby rozšířili a zlepšili. Pro zpřesnění těchto konstatování může posloužit další graf:

Graf 2: Vývoj úrokových sazeb z nově čerpaných úvěrů

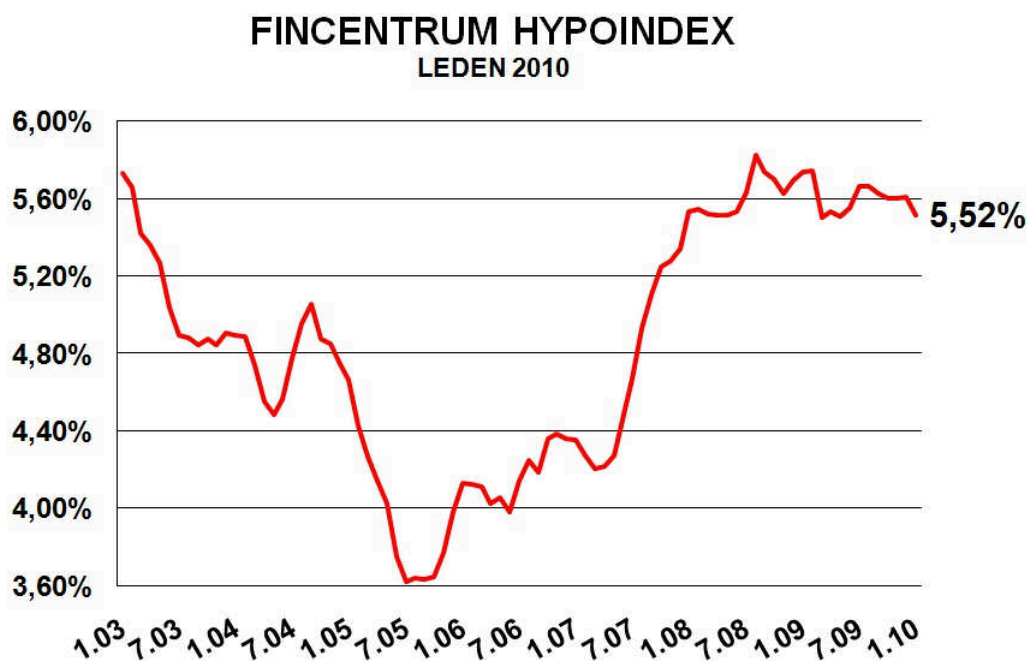

Pramen: ČNB

Hypotéky jsou nejrozšířenějším typem úvěrů v českém prostředí. Z výsledků průzkumu pojišťovny Cardif pro Vita z roku 2006, který byl zaměřen na preference českých domácností týkajících se dluhové problematiky, vyplynuly následující skutečnosti: lidé nejvíce akceptují právě úvěry na bydlení (68%), u domácích spotřebičů následuje

50 %, u koupi automobilu 45 % a 43 % lidí považuje za oprávněné úvěry na vzdělání. Téměř 15% českých domácností už někdy hypotéku přijalo, což vypovídá o její oblíbenosti. Úrok se zde vyjadřuje tzv. hypoindexem, jehož hodnota se až do roku 2006 razantně snižovala, poté stagnovala a v roce 2008 se vyhoupla na úroveň roku 2003. Do letošního roku zase mírně klesla.

Graf 3: Vývoj průměrných úrokových sazeb hypoték - leden 2010

Pramen: FINCENTRUM HYPOINDEX

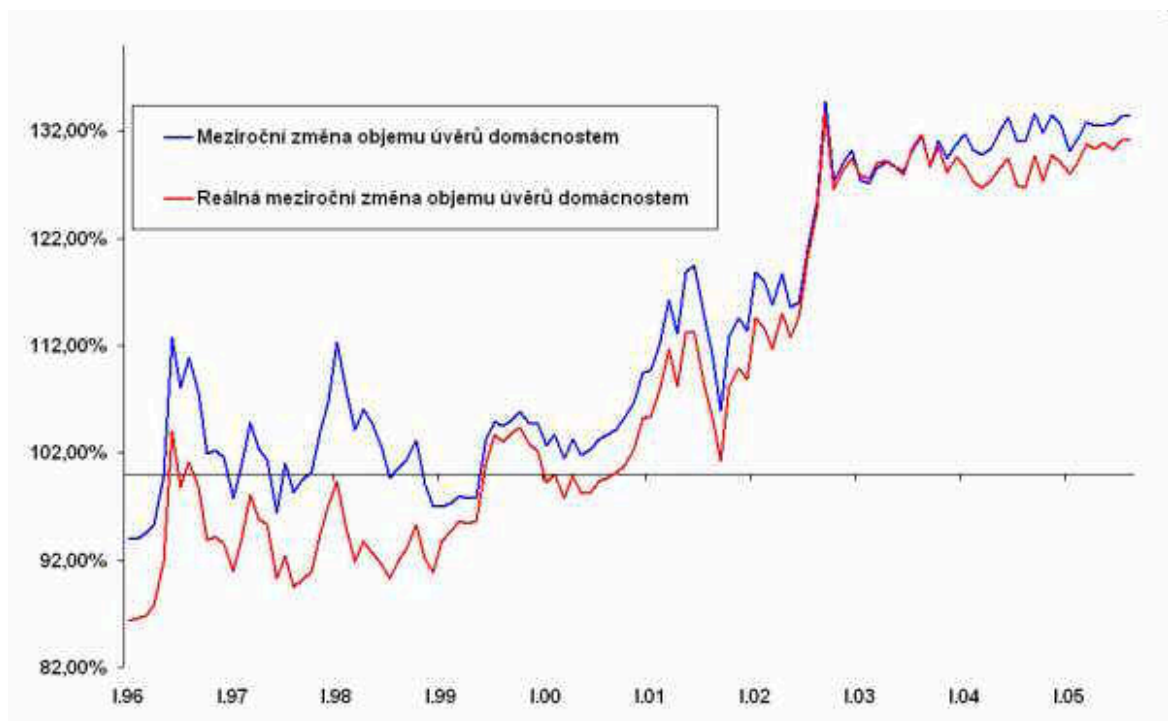
Poptávka po hypotékách až do roku 2007 stoupala, protože byla hnána snižujícím se hypoindexem. Když se však začal znovu navyšovat a přidaly se k tomu následky finanční krize, zájem domácností opadal a v roce 2010 se dostal na své historické minimum. I přes momentálně klesající hypoindex se počet nově poskytnutých hypoték nezvyšuje, ale naopak snižuje. Musíme totiž vždy počítat s tím, že domácnosti nezareagují na měnící se podmínky hned, ale až po nějaké době – jde o vliv transmisního mechanismu, což je *řetězec ekonomických vazeb který umožňuje, aby změny v nastavení měnověpolitických nástrojů vedly k žádoucím změnám inflace. Počátkem transmisního mechanismu je tedy změna nastavení měnověpolitických nástrojů. Tato změna vede ke změně chování "zprostředkujících" trhů, na něž má nastavení měnověpolitických nástrojů přímý vliv. Změna chování těchto trhů pak přes nejrůznější další "zprostředkující" trhy*

vede ke změnám na "cílových" trzích, jejichž cenový vývoj chce centrální banka ovlivnit.⁷ V České republice trvá transmise 2 roky.

2.3.2 Meziroční změna objemu úvěrů českým domácnostem

Uvedeného obratu v úvěrech si můžeme všimnout již z grafu č. 1, ve kterém je změna trendu ztelná přibližně v polovině roku 2000. Podrobnější analýza dalších skutečností poukazuje na stejný jev. Na níže uvedeném grafu je znázorněna meziroční změna úvěrů poskytnutých domácnostem včetně změny očištěné o vliv změn úrovně cen.

Graf 4: Meziroční změny objemu úvěrů

Pramen: ČNB

2.3.3 Následky zvyšování příjmů domácností

Finanční zprostředkovatelé (zejména banky) při posuzování žadatelů o úvěr dbají hlavně na výši jejich příjmů a také na vztah příjmů k životnímu minimu. Uchazeči o úvěr by měla zbývat nejméně částka dosahující jeden a půl násobku životního minima (po odečtení splátek z úvěru). Podíl tohoto jeden a půl násobku životního minima

⁷ Česká národní banka: Transmisní mechanismus měnové politiky. Dostupné z: http://www.cnb.cz/cs/faq/transmisni_mechanismus_mp.html

na průměrných mzdách v minulých letech s drobnými výjimkami stále klesal, díky čemuž se domácnostem vytvářely stále lepší možnosti pro přijímání cizích finančních zdrojů.

Na růst disponibilních příjmů českých domácností se váže narůstající ochota lidí utrácet. Následkem rostoucích důchodů je tedy průběžné zvyšování výdajů na konečnou spotřebu. Například v roce 1995 dosahovaly tyto výdaje 77%, při růstu hrubého disponibilního důchodu 65%, který byl tedy nižší. Kdybychom chtěli vývoj poměřit indexem objemu výdajů na konečnou spotřebu a předpokládali, že rok 2000 je 100%, tak se dobereme k následujícím výsledkům: roku 1995 dosahoval objem pouhých 86,4% a v roce 2005 skončil na 115,9%. Z toho nejsilnější nárůst o necelých 6% se odehrál mezi roky 1995 a 1996 a mezi roky 2002 a 2003, kdy dosáhl 6,2%. Jediný propad jsme mohli pozorovat v letech 1997/98 a jednalo se o zanedbatelnou desetinu procenta. Z výsledků tedy jasně vyplývá, že celkové výdaje českých domácností na konečnou spotřebu téměř nepřetržitě rostly a během deseti let se více než zdvojnásobily (ze 760 mld. Kč v roce 1995 na 1526 mld. Kč roku 2005).⁸ Se zvyšujícími se výdaji na spotřebu souvisí také nárůst nově vzniklých dluhů, protože lidem nedostačovaly jejich příjmy a ve snaze zlepšit si životní úroveň si začali více půjčovat.

České domácnosti byly ještě do konce 90. let 20. století prakticky bez dluhů a podíl úvěrů domácnostem na celkových úvěrech byl v roce 2004 ve srovnání s EU stále zhruba poloviční. Tento fakt je také příčinou silné dynamiky nárůstu zadluženosti domácností u nás. Výchozí základna je tím pádem nízká a ovlivňuje nepochybně i současný vývoj. Demografické změny a zmírnění počtu úvěrů v devadesátých letech také vytvořily vhodné podmínky pro pozdější strmý růst zadluženosti. Kromě toho působí ještě další silný faktor, kterým je výrazné zkvalitňování produktové nabídky ze strany finančních zprostředkovatelů.

2.3.4 Příčiny obratu v zadlužení českých domácností na straně nabídky

Prvotním faktorem, i když nepřímým, ovlivňujícím ochotu českých domácností přijímat dluhy, bylo posílení soutěže na finančním trhu. Podobně je tomu v posledních deseti letech téměř v celé Evropě. Díky této soutěži se proces poskytování půjček

⁸ Číselné údaje pochází ze stránek Českého statistického úřadu. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/vydaje_na_konecnou_spotrebu_domacnosti

zjednodušil, zrychlil a zlevnil. Zejména nebankovní finanční zprostředkovatelé soupeří o co nejlákavější podmínky pro klienty, mnohdy jde však o klamavou reklamu a slibované výhody jsou vykoupeny krutými sankcemi v případě nesplácení.

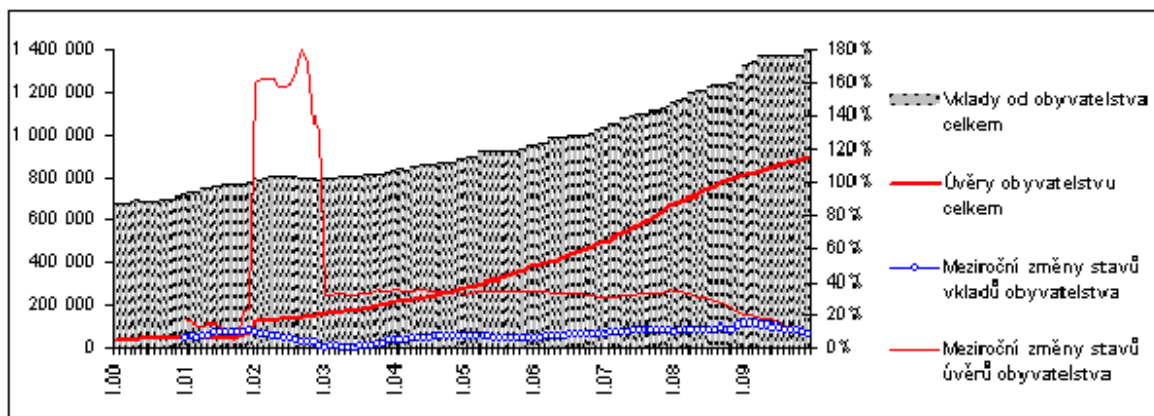
Podle jednoho průzkumu Evropské centrální banky v rámci Eurozóny způsoboval v poslední době faktor konkurence zjednodušování úvěrových standardů. Podle bank se jedná o hlavní faktor i ve srovnání s tehdejšími očekáváním zlepšení ekonomiky a trhu s nemovitostmi. Konkurenční faktor považují za důležitý také do budoucna. Dá se hovořit o tom, že z bankovního trhu se pozvolna stává místo trhu prodejců trh klientů, protože svými požadavky nejvíce ovlivňují nabízené bankovní produkty.

2.3.5 Přesný vývoj zadluženosti ve zkoumaných letech

Jak už jsem naznačoval v předchozích kapitolách, mezi roky 2000 a 2008 došlo k výraznému nárůstu zadlužení českých domácností. Nyní se tedy podíváme na grafy, které vývoj znázorňují a řekneme si něco navíc.

Graf 5: Stavů úvěrů a vkladů sektoru domácností a jejich dynamika

(v mil. korun, y/y změna v %)

Pramen: ČNB, ČSÚ

Nejtypičtějším příznakem zadlužování českých domácností byla v posledních 10 letech jeho rychlost. Ještě na konci roku 2000 totiž dlužili obyvatelé bankám jen 39,7 mld. korun, ale koncem roku 2009 již 897,4 mld. korun. Pokud k dluhům obyvatelstva ještě přičteme zadlužení segmentu domácnosti-živnosti včetně neziskových institucí

obsluhujících domácnosti (NISD), dojdeme k tomu, že celková zadluženost sektoru se zvýšila na 973,5 mld. korun v roce 2009 oproti 121,5 mld. korun roku 2000.

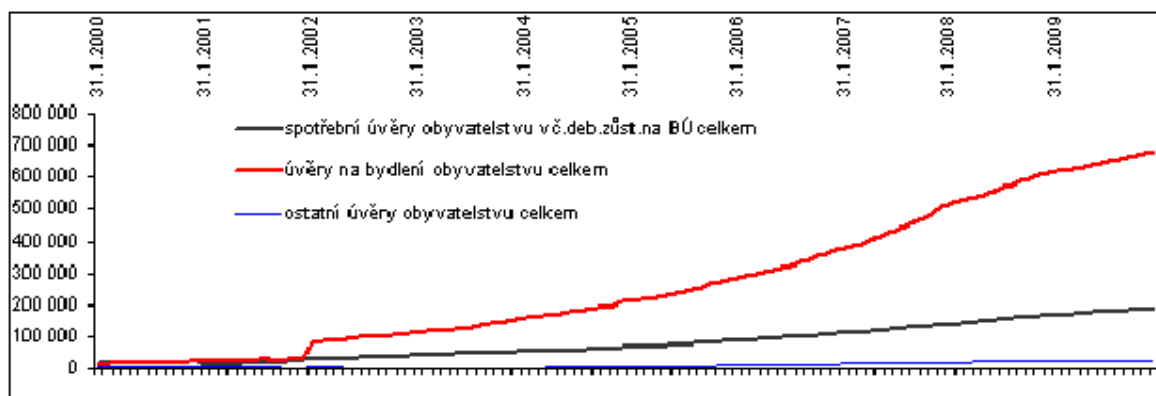
Živnostníci ale svůj podíl na celkovém objemu úvěrů v sektoru domácností podstatně zmenšili. V roce 2000 měly živnosti podíl 63,9% ze souhrnného objemu půjček v sektoru domácností a roku 2009 už jen 7,8 %. Na vkladech domácností se naopak živnosti podílely v roce 2009 pouhými 5,5 %, a v roce 2000 se jednalo o 5,1%, takže k došlo jen k mírnému nárůstu. Obyvatelstvo je tím pádem zajímavějším objektem pro zkoumání struktury úvěrů v sektoru domácností, a proto když se bavíme o „českých domácnostech“, jsou tím myšleni obyvatelé.

Z grafu 5 je patrné, jak rychle každým rokem rostly dluhy českých domácností. Od ledna 2003 do poloviny roku 2008 neklesly meziroční čisté přírůstky úvěrů obyvatelstvu (včetně přecenění a odpisů nesplacitelných úvěrů) pod 30%. Až finanční krize začínající ke konci roku 2008 a následná recese oslabila i rychlost nárůstu úvěrů poskytovaných bankami domácnostem. V červenci 2008 byl růst ještě +29,6 %, ale v prosinci 2009 klesl na +11,1 %. Jak si také můžeme povšimnout z grafu, zpomalování tempa bylo plynulé. *Extrémní vývoj patrný z křivky v roce 2002 byl způsoben metodickou změnou ČNB, kdy zahrnula do statistiky dosud nesledované úvěry stavebních spořitelén ve výši zhruba 30 mld. korun, dále úvěry poskytované na obytné nemovitosti firmám a nakonec i spotřebitelské úvěry na nemovitosti (jejich výše je však i v časové řadě do roku 2009 ve velmi nízká ve srovnání s ostatními typy úvěrů na bydlení a spotřebitelskými úvěry).*⁹

Graf uvedený na další stránce ukazuje vývoj rozložení podílů jednotlivých druhů úvěrů na celkovém objemu úvěrů poskytnutých domácnostem v letech 2000 – 2009. Jak můžeme vidět, úvěry na bydlení stoupaly nejprudším tempem a po celou dobu sledovaného časového období zaujímaly nejvýraznější podíl na úvěrovém trhu. Spotřební úvěry jsou na druhém místě s mírným, ale setrvalým růstem. Ostatní úvěry obyvatelstvu jsou zanedbatelné.

⁹ Český statistický úřad: České domácnosti dluží bilion. Dostupné z: <http://notes2.czso.cz/csu/csu.nsf/informace/ckta120310.doc>

Graf 6: Vývoj jednotlivých typů úvěrů obyvatelstvu (v mil. korun)

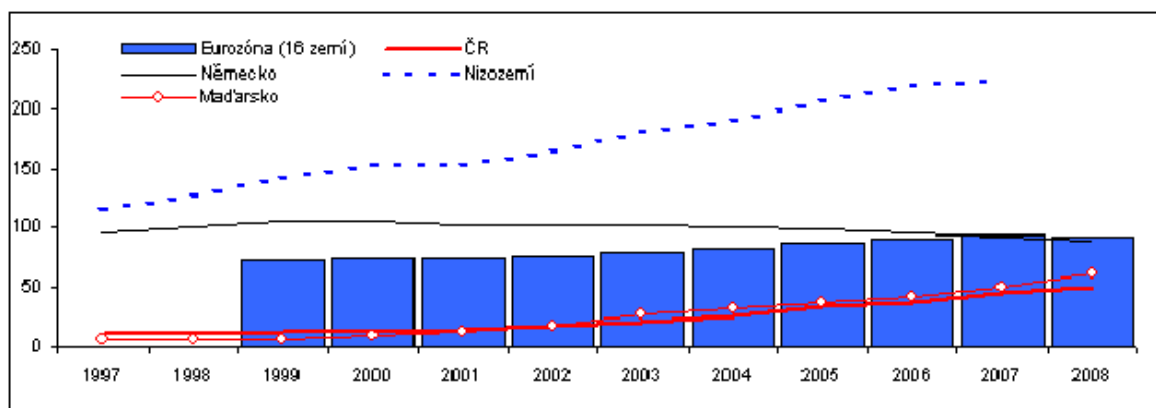
Pramen: ČNB, ČSÚ

2.4 Porovnání se zadlužeností domácností v EU

Extrémní nárůst zadlužení českých domácností v poměru stavů úvěrů a hrubého disponibilního důchodu v odvětví domácností zatím není ve srovnání s vybranými zeměmi EU nijak přemrštěný. Díky grafu 7 si můžeme všimnout, že Maďarsko, které v roce 1997 vycházelo z nižší hladiny relativní zadluženosti než Česká republika, vykazuje do roku 2008 tempo růstu zadlužení dokonce vyšší než ČR. Díky tomu, že Maďarsko má významnou část těchto dluhů v cizích měnách, vystavuje se značnému měnovému riziku. V ČR je zadluženost domácností v cizích měnách kvůli nízkým tuzemským úrokovým sazbám v podstatě zanedbatelná.

Graf 7: Míra hrubé zadluženosti domácností ve vybraných zemích a eurozóně

(stavy půjček k hrubému disponibilnímu důchodu domácností v daném roce)

Pramen: Eurostat, ČSÚ

Souhrnná zadluženost českých domácností ve vztahu k jejich hrubému disponibilnímu důchodu vzrostla z 11,7 % v roce 1997 na 49,6 % v roce 2008. Nejvíce dynamický byl růst po roce 2004 – za období let 1997-2003 stoupla relativní zadluženost českých domácností o 9,2 procentního bodu a za roky 2004-2008 o celých 28,8 p.b.

Data o zadlužení domácností v EU 27 nejsou k dispozici. Pokud však porovnáme vývoje relativní zadluženosti českých domácností a skupiny zemí užívajících euro, je tu patrný rozdíl nejenom v úrovni této zadluženosti, ale i v její dynamice. V roce 1999 představovaly dluhy domácností v EU 16 takřka tři čtvrtiny (72,3 %) jejich ročního hrubého disponibilního důchodu, v ČR se tehdy jednalo o nesrovnatelných 12,3 %. Roku 2008 zadluženost domácností v eurozóně už skoro dosáhla jejich ročních příjmů (93,2 %), zatímco v ČR dosáhla necelé poloviny těchto příjmů (49,6 %).

Z toho vyplývá, že rychlost růstu relativní zadluženosti domácností v ČR byla za roky 1999-2008 bezmála dvojnásobná, když ji srovnáme se zeměmi eurozóny, avšak úroveň této zadluženosti je stále zhruba poloviční – v České republice dosahuje jen 53,3 % relativní úrovně zadluženosti domácností v 16 vybraných státech evropské unie.

2.5 Srovnání s USA

Pro ilustraci uvedu několik zajímavostí o vývoji zadlužování ve Spojených státech amerických. Také tam spotřebitelské zadlužení dosahuje alarmujících úrovní, zejména když se některé domácnosti snaží i během splácení velkých dluhů zachovat si svou životní úroveň dalšími úvěry nebo hypotékami.

Během let 2005-2006 utratily americké domácnosti 13,75% svých disponibilních příjmů jen na splácení dluhů. Přes minimální až nulový růst příjmů utratili lidé během července 2005 až června 2006 o 1,1 bilionu dolarů víc, než si vydělali. To nemá od Velké hospodářské krize obdobu. Zadlužování podle údajů Federální rezervní banky dosáhlo

nejvyššího tempa od roku 1985 – ve třetím čtvrtletí roku 2005 dosáhlo rekordních 11,4 bilionu dolarů a na konci března 2006 činil celkový dluh domácností 11,8 bilionu dolarů.¹⁰

V USA si většinou lidé půjčovali na stále větší a hodnotnější domy, protože zde proběhla úvěrová a spekulativní exploze a vznikla tzv. realitní dluhová bublina. Bylo to také podpořeno tím, že od roku 2000 byly úrokové sazby minimální a v zájmu oživení ekonomiky banky půjčovaly v podstatě každému. Nic však nevydrží věčně a strmý vzestup byl následován zvýšením úrokových sazeb, neschopností lidí splácet hypotéky a konečně propadem cen nemovitostí, což rozpochybovalo obrovský kolotoč vedoucí k finanční krizi. Pro zpřesnění situace uvedu ještě následující přehled:

TABULKA 1: Domácí dluh a HDP (vyjádřený v bilionech dolarů)¹¹

	HDP	Celkové zadlužení	Domácnosti	Finanční firmy	Nefinanční podniky	Vláda (lokální, státní a federální)
1970	1,0	1,5	0,5	0,1	0,5	0,4
1980	2,7	4,5	1,4	0,6	1,5	1,1
1990	5,8	13,5	3,6	2,6	3,7	3,5
2000	9,8	26,3	7,0	8,1	6,6	4,6
2007	13,8	47,7	13,8	16,0	10,6	7,3

2.6 Shrnutí nejdůležitějších příčin a důsledků zadlužování

Pro zopakování nejdůležitějších faktů z kapitoly je nyní shrnu do 10 bodů:

- V polovině roku 2000 nastal zlom ve vývoji zadluženosti domácností.
- Od té doby (do roku 2008) zadlužení českých domácností dynamicky narůstalo.
- Největší část vypůjčených peněz jde na nákup nového bydlení.
- Příčinami růstu zadlužování jsou zejména následující jevy: výchozí nízké zadlužení, požadavek lidí na nové bydlení, demografické změny, obrat v preferencích, nízké a ustálené úroky, stoupající mzdy a vstřícný postoj bank.

¹⁰ Foster John Bellamy. Magdoff Fred: Velká finanční krize : příčiny a následky 1. české vyd. Všeň : Grimmus, ©2009, s. 50

¹¹ Tamtéž, s. 121

- Mezi důsledky je možné zařadit zmenšení pokrytí dluhů úsporami a finančním majetkem, nárůst podílu splátek na příjmech domácností, nápadné změny v rozvahách bank a nárůst výstavby bytů.
- Vyšší poptávka po nemovitostech má za následek růst jejich cen, což poněkud snižuje výhody vyplývající z nízkých úrokových sazeb.
- Čím dál nižší pokrytí dluhů finančním majetkem nemá nic společného s vyspělostí ekonomiky, ale se změnou preferencí domácností. Ve srovnání s jinými státy je v ČR krytí dluhů stále relativně vysoké.
- Prudký nárůst dluhů v porovnání se zahraničím souvisí s nízkou proůvěrovaností ekonomiky. U vyspělejších ekonomik se často setkáme s vyšší proůvěrovaností. Se zvyšující se vyspělostí ekonomiky stoupá i podíl úvěrů na HDP na jednoho obyvatele.
- Zatím je platební morálka českých domácností dobrá. Horší je situace u spotřebitelských úvěrů.
- *Riziko představuje pokles cen nemovitostí, prudký růst úrokových sazeb a negativní vývoj příjmů domácností. Žádný z těchto jevů nelze v brzké době očekávat.¹²*

S posledním bodem, která je citovaný z uvedeného zdroje, se z dnešního hlediska již nedá plně souhlasit. Je sice pravda, že rizika nárůstu zadlužení jsou jak pokles cen nemovitostí, růst úrokových sazeb, tak negativní vývoj příjmů domácností, ale poslední věta se ukázala jako nepravdivá, když finanční krize s počátkem v roce 2008 dokázala přesný opak.

2.7 Dodatek: Aktuální stav zadluženosti ke konci roku 2009

Ve článku „České domácnosti si od bank a společností půjčily už bilión korun“ od Tomáše Holého jsem se dočetl, že české domácnosti dlužily bankám a ostatním finančním zprostředkovatelům v závěru roku 2009 více než bilión korun. Podle údajů z Českého statistického úřadu (ČSÚ) tedy zadlužení Čechů vzrostlo proti roku 2000 osmkrát. Ve srovnání se zeměmi eurozóny jsou však stále české domácnosti v míře zadlužení na poloviční úrovni.

¹² Měšec.cz: Analýza zadluženosti českých domácností. Dostupné z: http://i.iinfo.cz/urs-att/Mesec_cz-studie_o_zadluzenosti_ceskych_domacnosti-113015889801607.pdf

Co se týká rozložení dluhů mezi banky a ostatní zprostředkovatele, dlužili lidé koncem roku 2009 bankám 973,5 mld. korun a od ostatních poskytovatelů aktiv si půjčili dalších 104,1 mld. korun. Když se ohlédneme zpět, tak je patrné, že lidé se zadlužují každým rokem více. Až s příchodem finanční krize do ČR v roce 2008 lidé lehce zredukovali svou spotřebu i míru zadlužování.

ČSÚ kromě toho upozornil, že důvodem růstu zadlužování je hlavně rozšířenější konzumní život, který nutí lidi utrácet mnohdy víc, než kolik vydělají. „*V reálném vyjádření stouply za tu dobu nejrychleji především výdaje na spotřebu telekomunikačních služeb (např. v roce 2000 připadalo na 100 českých domácností 42 mobilních telefonů, v roce 2008 už 188), vzdělání a zdraví. Nejpomaleji naopak rostly výdaje na bydlení a služby s ním spojené. Výdaje za potraviny se zvýšily o pětinu. Dalším motivem českých domácností k zadlužování byl růst životního standardu – či úsilí o něj – a zvyšování reálné mzdy,*“ *doplnili statistici.*¹³.

Podle českého statistického úřadu se tempo zadlužování zvyšovalo i díky tomu, jak si lidé půjčovali peníze na vlastní bydlení. Úvěry na bydlení tvoří stále největší část objemu dluhů – zhruba 70%, což je ještě o něco více než v uplynulých letech. Za posledních deset let se také razantně zvýšil počet nově postavených domů a tím pádem rostla i poptávka po hypotékách na bydlení. Finanční krize tento růst pochopitelně také zpomalila.

¹³ Tomáš Holý: České domácnosti si od bank a společností půjčily už bilión korun. Dostupné z: <http://www.novinky.cz/finance/194583-ceske-domacnosti-si-od-bank-a-spolecnosti-pujcily-uz-bilion-korun.html>

3 Postupy při vymáhání pohledávek od neplatičů

3.1 Nejběžnější postupy v ČR

Někdy se stane, že domácnost nebo firma upadne do obrovského zadlužení, které není schopna zvládnout. Ať se snaží sebevíc, peníze na splácení nemohou sehnat a postupně se dostávají do dluhové pasti. Další problémovou situací je to, když jako vlastník určitého kapitálu poskytnu půjčku nepoctivému podnikateli, který se záměrně vyhýbá placení. Ve třetí části práce se budu zabývat tím, jaké možnosti dnes mají věřitelé právě v těchto případech. Teprve nakonec se podíváme na stejný problém z hlediska dlužníka.

V České republice jsou lidé přesvědčení o tom, že když jim dlužník přestane splácet jejich pohledávku, musí záležitost předat soudu nebo jít do vymáhací agentury. Tyto metody vymáhání dluhů jsou také nejrozšířenější. Přitom existují lepší cesty, které jsou také zákonné, ale nepříliš známé. Když máme například co do činění s podvodnými podnikateli, můžeme sáhnout k těmto možnostem: rozhodčímu řízení, exekuci za pomoc soukromých exekutorů nebo uznání dluhu formou notářského zápisu. Než si rozebereme jednotlivé postupy, budeme se krátce věnovat vývoji soudních exekucí v posledních letech. Osvětlí nám to totiž souvislosti s nárůstem zadlužení, kterému jsme se věnovali ve druhé kapitole.

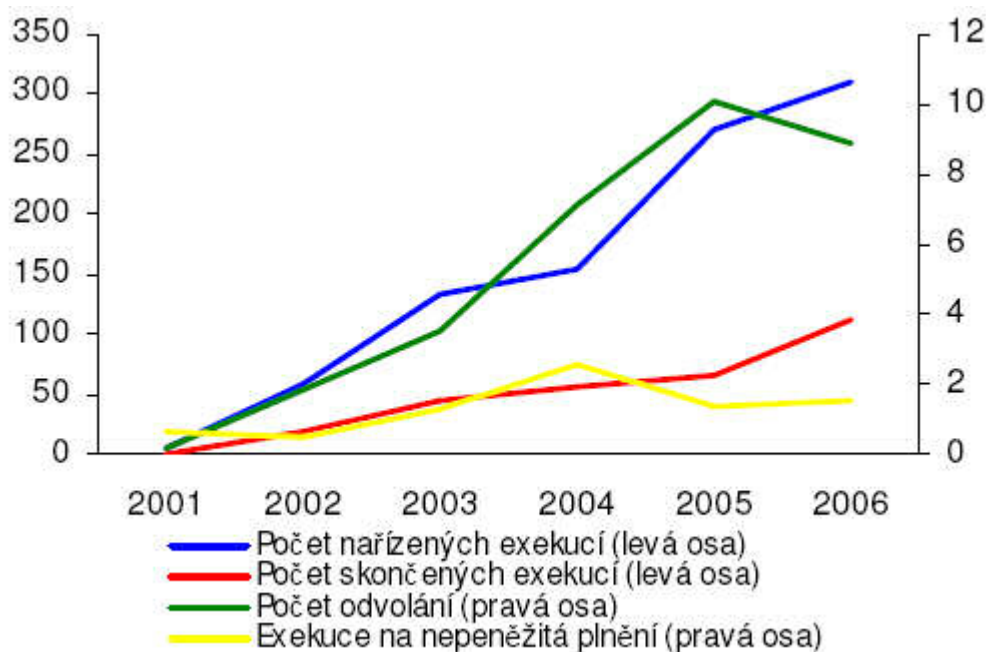
3.2 Vývoj počtu nařízených a skončených exekucí

Teprve od roku 2007 začaly dle informací Exekutorské komory ČR nesplácené úvěry způsobovat ve větším měřítku nárůst počtu nově nařízených exekucí. Lidé přestávají být schopní splácet své závazky – tři čtvrtiny příkázaných exekucí byly provedeny vůči fyzickým osobám a zbylá čtvrtina proti právnickým osobám. Tento úkaz naznačuje riziko. Před rokem 2007 připadaly totiž exekuce většinou jen na drobné pohledávky věřitelů jako byly zdravotní pojišťovny, distributoři energie, dopravní podniky, telefonní operátoři a podobní. Problém se splácením půjček vedoucí k nařízeným exekucím je tedy relativně novým problémem na úvěrovém trhu.

Následující údaje jsou vyvozené z grafu 8. Počet exekucí nařízených v roce 2007 byl rekordní a vyšplhal se na 427 800 exekucí, což je o 118 tisíc (40% meziročně) více než v roce 2006. I přes rekordní počet exekucí byl meziroční přírůstek ve srovnání s rokem 2005 malý. Mezi lety 2004 a 2005 totiž dosáhl 74%. V loňském roce dosáhl počet nařízených exekucí dokonce 718 000. Přestože hlavním důvodem rekordního růstu v roce 2007 jsou podle EK ČR nesplácené úvěry u bank a jiných finančních institucí, větší část důvodů pro exekuci zaujímají výše zmínění věřitelé (zdravotní pojišťovny...). U exekucí vůči fyzickým osobám dosahovaly dlužné částky většinou řádově statisíce korun – jen velmi výjimečně šlo o milionové dluhy.

Co se týká skončených exekucí, dosáhly roku 2007 přes 125 tisíc případů, což bylo zhruba o 13% (14 tisíc exekucí) více než v roce 2006. Ve srovnání s mohutným meziročním nárůstem v tomto roce (+45 tisíc) byl však přírůstek jen třetinový. Nakonec uvádím graf, který danou tematiku znázorňuje.

Graf 8: Exekuční řízení (v tisících)

Pramen: Exekutorská komora ČR

3.3 Rozhodčí řízení

Pokud nechceme řešit spor s dlužníkem s pomocí pomalého soudního řízení, nabízí se možnost využít rozhodčí řízení. Zde se můžeme setkat s rozhodci nebo rozhodčími soudy. Součástí většiny obchodních smluv je rozhodčí doložka, kterou obě strany vloží důvěru rozhodci v případě vzniklého sporu. Rozhodčí nález má totožnou právní váhu jako rozsudek soudu a tím pádem je vymahatelný. Velkou výhodou u rozhodčího řízení je, že je rychlé, méně nákladné a jednoinstanční. Hlavně v západních zemích se dnes více než polovina sporů řeší tímto způsobem (mimosoudně). V ČR o této možnosti podnikatelský svět prakticky neví.

Podstatou rozhodčího řízení a následujícího výkonu rozhodčích nálezů je přemístění projednávání a rozhodování vybraných sporů ze soudů (které obvykle mají pravomoc na řešení těchto záležitostí) na rozhodce jako soukromé fyzické osoby vybírané náhodně nebo na zvláštní stálé rozhodčí soudy. Rozhodčí řízení je jedním ze způsobů rozhodování sporů, kdy poskytují nestátní orgány autoritativní ochranu určitým subjektivním občanskoprávním vztahům. Výsledkem řízení je rozhodčí nález, který má zásadně stejné účinky jako pravomocný soudní rozsudek – to znamená, že je vykonatelný státní mocí. Protože se stát při rozhodčím řízení vzdává části svých pravomocí tím, že v některých právních věcech rozhodují rozhodci jako soukromé osoby, je nutné tuto právní úpravu ošetřit zákonem. Konkrétně se jedná o zákon č. 216/1994 Sb., o rozhodčím řízení a o výkonu rozhodčích nálezů. K rozhodčímu řízení (až na výjimky) přistupují obě strany dobrovolně.

3.3.1 Průběh rozhodčího řízení

Řízení je zahájeno žalobou ve shodě s občanským soudním řádem. Rozhodčí řízení je z hlediska procesního sporným řízením a řídí se stejnými ustanoveními občanského soudního řádu jako řízení soudní. Je možné ho začít na konkrétní podnět, přičemž jedna strana žádá rozhodce nebo rozhodčí soud o ochranu svého práva. Tento podnět je projevem žalobního práva, což je *právo domoci se ochrany a je uskutečněním obecného petičního práva obracet se na státní orgány s návrhy a žádostmi*.¹⁴ Důsledkem tohoto práva je

¹⁴ Schelleová Ilona: Jak vymáhat dluhy právní cestou. Praha : Computer Press, 2002, s. 23

povinnost rozhodce nebo rozhodčího soudu zajistit ochranu tomu, kdo o ni žádá, pokud je to v pravomoci rozhodčího orgánu. Uplatněním žalobního práva tedy dojde k zahájení řízení.

Rozhodčí řízení je mimo jiné ovládáno dispoziční zásadou, a proto mezi procesními úkony účastníků mají nejvýznamnější pozici tzv. dispoziční úkony, což jsou zejména následující náležitosti:

- *Sepis stran rozhodčí doložky či rozhodčí smlouvy*
- *Volba stran rozhodce*
- *Návrh na zahájení řízení*
- *Změna žaloby*
- *Zpětvzetí žaloby*
- *Uznání nároku*
- *Obrana žalovaného a jeho námitky*
- *Vzájemná žaloba*
- *Smír.*¹⁵

Na závěr této kapitoly si ještě shrneme nejpodstatnější výhody rozhodčího řízení.

1. Kvalita – rozhodci jsou odborníci z právní teorie i praxe a ekonomie a mají k dispozici poradce v oblastech práva, ekonomie a financí. Také jsou motivovaní tím, že za správnost svých rozhodnutí nesou plnou zodpovědnost a ručí celým svým majetkem.
2. Rychlost – řízení je započato nejpozději do 30 dnů od podání žaloby a nález je vydán do několika týdnů, což se nedá vůbec srovnávat s délkou soudních sporů, které se často táhnou roky.
3. Hospodárnost – nižší poplatky než u soudu.
4. Neveřejnost – nehrozí nežádoucí skandalizace médií.
5. Důvěryhodnost – rozhodci mají důvěru obou stran, protože se na nich předtím účastníci sporu dohodli.
6. Neformálnost – i přes dodržování procesních předpisů je rozhodčí řízení mnohem méně formální než řízení u soudu.

¹⁵ Schelleová Ilona: Jak vymáhat dluhy právní cestou. Praha : Computer Press, 2002, s. 25

7. Jednoinstančnost – rozhodčí nález je konečný a po doručení stranám pravomocný a vykonatelný. Není možné podat řádný opravný prostředek, ale soud může ze zákonných důvodů rozhodčí nález zrušit.
8. Vykonatelnost – nález má právní sílu rozsudku a po nabytí právní moci je vykonatelný. Oprávněný se tudíž může ihned obrátit na exekuční soud a podat návrh na exekuci.
9. Možnost uzavření smíru – rozhodčí řízení nemusí pokaždé nutně končit rozhodčím nálezem, ale je možné i uzavření smíru. Je zde tedy prostor pro kompromisní řešení a sepsání dodatků k původní smlouvě, které budou více odrážet opravdové možnosti dlužníka a zájmy věřitele.
10. Spravedlnost bez ohledu na někdy sporná ustanovení platného hmotného práva – pokud se dohodnou obě strany sporu, může se rozhodce držet zásady spravedlnosti na základě ekonomické a právní praxe. Je ale nutné, aby vybraní rozhodci byli vysoce odborní a specializovaní na danou problematiku.

3.4 Exekuce za pomoci soukromých exekutorů

V České republice začali soukromí exekutoři působit od roku 2001, ale zatím o tom veřejnost nemá hlubší povědomí. Na Slovensku fungují již delší dobu a velmi se osvědčili. Věřitel tedy nemusí jít s vymahatelnou pohledávkou k exekučnímu soudu, ale za soukromým exekutorem. Tento postup vymáhání pohledávek je nesrovnatelně rychlejší, a tím pádem i efektivnější.

Exekuční řízení probíhá následujícím způsobem: Účastníci řízení se označují jako oprávnění a povinní. Samotné exekuční řízení začíná dnem doručení návrhu na nařízení exekuce exekutorovi nebo příslušnému soudu. Co se týká návrhu na provedení exekuce, musí obsahovat přesné označení exekutora a jeho sídla, označení soudu, kterému je návrh určen, kdo tento návrh podává, jaké věci se týká a co tento návrh sleduje. Kromě toho musí přesně vymežit účastníky exekučního řízení, exekuční titul, musí uvést povinnost, která má být exekucí vymožena a údaj o tom, jestli (případně v jakém rozsahu) povinný vymáhanou povinnost splnil. Na konci návrhu musí samozřejmě být podpis oprávněného a datum. Materiální podmínkou exekuce je exekuční titul, což je listina vydaná oprávněným orgánem a nařizuje určité osobě něco v určité době splnit.

Zákonem je stanoveno, že exekuční řízení nejde přerušit a není možné podat návrh na obnovu řízení. Výhodou tohoto řízení u soukromého exekutora je rychlost – exekutor má totiž povinnost po obdržení návrhu na nařízení exekuce s exekučním titulem tento návrh do 15 dnů předložit soudu. Pokud návrh nepotřebuje ničím doplnit, pověří soud exekutora, aby do 15 dnů provedl exekuci. Po zmocnění exekutora k provedení samotné exekuce vydá tzv. exekuční příkaz, který se vztahuje na majetek postižený exekucí. V tomto příkazu je mimo jiné určen způsob, jakým bude exekuce provedena. V případě, že ho exekutor vyzve, může oprávněný rozhodnout o způsobu provedení exekuce.

Nyní se podíváme, jaké způsoby exekuce existují a které z nich je výhodné zvolit. Exekuce se provádí za účelem zpeněžení majetku povinného a ze získaného výtěžku je oprávněný uspokojen. Obecně je možné způsoby exekuce rozdělit do těchto dvou skupin (podle povahy dluhu): exekuce řešící peněžní dluhy a exekuce týkající se nepeněžních závazků. Do první skupiny řadíme dle zákona exekuci provedenou srážkami ze mzdy a jiných příjmů, exekuci příkázáním pohledávky, exekuci prodejem movitých věcí a nemovitostí a exekuci provedenou prodejem podniku. Nejvýhodnější je patrně příkázání pohledávky, protože v případě, že má dlužník na bankovním účtu dostatek peněz na splacení dluhů, banka jeho prostředky zablokuje a následně uspokojí věřitele převodem peněz na jeho účet. Pokud však povinný nemá na účtu dost prostředků, je lepší sáhnout k exekuci srážkami ze mzdy. Do skupiny exekucí ukládajících jinou povinnost než je zaplacení finanční částky patří exekuci vyklizením, exekuci odebráním věci, exekuci rozdělením společné věci a exekuci uskutečněnou provedením prací a výkonů.

3.5 Uznání dluhu formou notářského zápisu

Posledním z dostupných exekučních titulů je uznání dluhu (případně závazku) formou notářského zápisu. Tento proces se odehrává ještě před samotným vymáháním dluhu. Uznání dluhu probíhá tak, že dlužník zajde s věřitelem do notářské kanceláře, a tam ve formě notářského zápisu uzná svůj dluh, což má statut exekučního titulu. Věřitel díky tomu v případě nesplacení pohledávky dlužníkem nemusí k soudu, ale může být přímo zahájena exekuce (možné i prostřednictvím soukromých exekutorů).

Institut uznání dluhu je definován občanským zákoníkem v § 558, uznání závazku v § 323 obchodního zákoníku. Dnes tento způsob vymáhání pohledávek získává větší zájem věřitelů. *Ustanovení § 558 občanského zákoníku definuje uznání dluhu takto: „Uzná-li někdo písemně, že zaplatí svůj dluh určený co do důvodu i výše, má se za to, že dluh v době uznání trval. U promlčení dluhu má takové uznání tento právní následek jen věděl-li ten, kdo dluh uznal, o jeho promlčení.“*¹⁶ Z toho vyplývá, že podstata tohoto exekučního titulu spočívá v tom, že dlužník přizná existenci současného dluhu vůči věřiteli.

Aby vůbec mohlo dojít k uznání dluhu dle ustanovení § 558 občanského zákoníku, musí uznání plnit všechny náležitosti právoplatného právního úkonu (např. nesmí odporovat dobrým mravům, musí být učiněno svobodně a vážně, určitě a srozumitelně, musí být učiněno subjektem způsobilým k právním úkonům, plnění musí být možné atd.). Dále musí být učiněno písemnou formou, musí obsahovat příslib dlužníka k zaplacení dluhu, musí být stanoven důvod dluhu i jeho výše a dluh musí existovat v době jeho uznání. Nakonec musí zahrnovat definici, že jde o titul s doložkou právní vykonatelnosti, aby v případě neplnění dluhu mohlo být bráno jako vykonatelné rozhodnutí. Forma notářského zápisu je nutná k tomu, aby mohlo být uznání dluhu kvalifikováno jako exekuční titul.

3.6 Osobní bankrot jako řešení předluženosti

V závěru třetí části práce se ještě podíváme na relativně novou možnost řešení zadlužení – ukážeme si pohled na osobní bankrot jak ze strany dlužníka, tak věřitele. Je nutné konstatovat, že osobní bankrot je až krajní řešení a použije se jen tehdy, pokud není šance na splacení dluhu žádnou jinou cestou. Snaží se však o co nejvyšší možnou výtěžnost pro věřitele a zároveň umožňuje dlužníkovi začít znovu. Osobní bankrot je upraven Zákonem č. 182/2006Sb. o úpadku a způsobech jeho řešení, který platí od 1. ledna 2008. Tento zákon primárně umožňuje téměř komukoliv (i domácnostem) zbavit se dluhů, když není nadále schopen splácet své závazky. Můžeme od něj očekávat rychlost, transparentnost, efektivitu i odpovědnost ze strany dlužníků v tom smyslu, že se budou

¹⁶ Schelleová Ilona: Jak vymáhat dluhy právní cestou. Praha : Computer Press, 2002, s. 90

více snažit svou finanční situaci uspořádat, aby se vyhnuli nepříjemnostem soudního řízení. Osobní bankrot je ve většině států EU a USA již standardním nástrojem.

Pro dlužníka-nepodnikatele existují dvě možnosti, jak se dostat z úpadku pomocí oddlužení. Může jít o zpeněžení majetkové podstaty nebo plnění splátkového kalendáře. O způsobu oddlužení hlasují nezajištění věřitelé, kteří zavčas oznámili svou pohledávku. V případě neshody rozhoduje soud. Zpeněžení majetkové podstaty je jednorázové vyrovnání, kdy dojde k prodeji majetku dlužníka a z výnosu se uspokojí věřitelé. Prodává se jen ten majetek, který dlužník nabyl před zveřejněním rozhodnutí o schválení oddlužení v insolvenčním rejstříku. Po zpeněžení tohoto majetku se bude dále postupovat dle ustanovení insolvenčního zákona o konečné zprávě a rozvrhu v konkurzu. Při oddlužení plněním splátkového kalendáře je dlužník povinen měsíčně splácet nezajištěným věřitelům po dobu 5 let částku, kterou by bylo možné strhnout při exekuci vymáháním přednostních pohledávek. Výše splátek je u každého dlužníka odlišná, odvíjí se například od počtu vyživovaných osob. Částka, která mu zbude, je podstatně nižší, než se kterou byl zvyklý hospodařit. Nezajištění věřitelé jsou uspokojováni rovnoměrně. Dlužník má po dobu splácení také povinnost provádět vhodnou výdělečnou činnost, příjmy nezatajovat a náležitě o příjmech a dalších podstatných skutečnostech informovat insolvenční soud, insolvenčního správce a věřitele. Příjmem dlužníka se nemyslí jen příjem vyplývající z pravidelné ziskové činnosti, ale i příjmy mimořádné jako kupříkladu hodnoty z přijatých darů a dědictví. Dlužník musí tyto hodnoty prodat a obdržené prostředky použít na úhradu věřitelům jako mimořádnou splátku. Dlužník také nesmí jednotlivé věřitele neoprávněně zvýhodňovat a půjčovat si další finanční prostředky.

Návrh na oddlužení může podat pouze dlužník a musí soudu doložit řadu různých dokumentů. Soud vždy posuzuje poctivost dlužníka a ekonomickou reálnost jeho plánu na oddlužení. Nezajištěným věřitelům musí dlužník uhradit alespoň 30 %.(v případě snížení měsíčních splátek nejméně 50%). Pokud dlužník dodrží plán oddlužení, soud mu zbytek dluhů promine. V opačném případě vyhlásí na majetek dlužníka konkurs.

Insolvenční zákon vychází z toho, že určující odpovědnost za vyřešení dlužníkovy úpadku nesou věřitelé. Každý věřitel se nicméně o své dlužníky musí starat - jak před insolvenčním řízením, tak při jeho průběhu. Proto by věřitel, usilující o podání návrhu na zahájení insolvenčního řízení, respektive o podání přihlášky své pohledávky, měl zvážit

oprávněnost těchto kroků. Návrh i přihláška podléhají přísnému přezkoumání a riziko pochybení nese pokaždé sám věřitel.

4 Metody prevence zadlužování

4.1 Laický pohled na prevenci zadlužování

Nejprve se podíváme na problematiku zadlužování a jeho prevence očima laiků. Hodně lidí si jednoduše řekne, že nejlepší způsob, jak se vyhnout dluhům, je na nic si nepůjčovat. V tomto konstatování je možné najít část pravdy, ale rozhodně to není výstižné a univerzálně platné. Je zřejmé, že kdybychom si nic nevydělali, tak nemáme dluhy. Nicméně ne pokaždé lze tento postup aplikovat. Jak už jsem zmiňoval v předchozích kapitolách, mohou se naskytnout životní situace, kdy se bez úvěru neobejdeme. Nedovedu si například představit nikoho, kdo by si 30 let šetřil finanční hotovost na vlastní bydlení a teprve potom si byt nebo dům pořídil. Také je nereálná představa domácnosti, které by se pokazila lednička, neměli by dostatek prostředků na novou a chtěli by si pomalu našetřit. Každý si ve jmenovaných situacích raději vezme úvěr (ať už bankovní nebo nebankovní) a požadovaný předmět si koupí hned.

U některých lidí panují názory, že všechny dluhy jsou špatné a každý dlužník musí mít zákonitě nějaký „problém“. Tyto názory jsou mylné, protože někdy nám vhodně zvolená půjčka na nemovitost nebo věc trvalé hodnoty může ušetřit jak čas, tak peníze. Na levnější zboží (nebo služby) je naopak lepší si našetřit, protože jejich životnost je většinou kratší než doba splácení úvěru a my jsme potom nuceni splácet něco, co už dávno nemáme nebo jsme prožili. Konkrétně se může jednat o neúčelové půjčky na dovolenou, svatbu, vánoční dárky nebo domácí elektroniku. Nezáleží ale pouze na povaze pořizovaného předmětu, ale také na momentální finanční situaci jedince či domácnosti. Každý by si totiž před samotnou půjčkou měl uvědomit, že úvěr bude muset po určitou dobu splácet, zasáhne to rodinný rozpočet a zvýší to jeho výdaje. Je potřeba mít pro jistotu i dostatečné úspory, protože v případě ztráty zaměstnání, nemoci nebo snížení rodinného rozpočtu by mohly nastat problémy se splácením úvěru. Mnozí lidé si také neuvědomují základní fakt, že musí udržovat jistou finanční rovnováhu, neboli vyrovnanou bilanci mezi příjmy a výdaji (ideální stav nastane, pokud máme příjmy vyšší než výdaje a zbývá nám podstatná částka na spoření). Pokud chce někdo více utrácet, musí zároveň zvýšit i své příjmy. A v případě, že začne vydělávat méně, musí se uskromnit a své výdaje náležitě

snížit. Když jde jen o dočasné snížení příjmů, situaci je možné řešit půjčkou nebo čerpáním nastřádaných úspor.

4.2 Prevence zadlužování z odborného hlediska

Nyní se již dostáváme k odbornému hledisku na prevenci zadlužování – v této části si s pomocí publikace ministerstva vnitra osvětlíme stanoviska odborníků. *„Orientovat se ve spleti českých spotřebitelských úvěrů a půjček je pro většinu spotřebitelů poměrně obtížné. Způsoby zajištění a rizika z půjček plynoucí, druhy a výše sankcí v případě problémů se splácením atd. přivádějí do vážných finančních a sociálních problémů především občany z nízkopříjmových skupin. Nejefektivnějším východiskem se jeví tlak na zvyšování transparentnosti podmínek úvěrů a půjček, dodržování správného řízení firmy, zlepšování informovanosti a finanční gramotnosti obyvatel.“¹⁷*

4.2.1 Způsoby předcházení dluhům s využitím státní správy

Jako první se budeme věnovat postupům ve sféře státní a územní veřejné správy. Na krajských i obecních úradech působí sociální pracovníci, kteří často jednají s lidmi, kteří jsou zadlužení. Ne vždy ale dokáží těmto lidem adekvátně nebo dostatečně rychle pomoci. Měli by alespoň být schopní podat nejdůležitější informace a poskytnout kontakt na odbornou instituci. Případná další řešení můžeme nalézt v oblasti sociálních dávek – kupříkladu zvážit možnost zasílání části dávky poskytovateli služeb (elektřina, plyn, nájemné za byt), popřípadě rozdělit příspěvek na živobytí do 2 měsíčních splátek, aby se klient naučil hospodařit. Ještě existuje nouzové řešení poskytnutí jednorázové dávky jako výjimečné okamžité podpory. Podobně jako u bezúročné půjčky zde narazíme na pozitivní i negativní stránky. Mezi pozitiva můžeme zařadit fakt, že tato dávka dokáže odvrátit zadlužení v situaci, kdy by splácení bylo nereálné. Negativem však je, že při takovéto okamžité pomoci si může klient zvyknout očekávat pomoc při každém neočekávaném výdaji a není motivován k vytváření si vlastní finanční rezervy a aktivního přístupu pro řešení své nouzové situace.

¹⁷ Ministerstvo vnitra, odbor prevence kriminality: Prevence zadlužování českých domácností s důrazem na sociálně slabé a vyloučené skupiny obyvatel, 2008, s. 35

Další účinnou prevencí proti zadlužování v rámci státní správy je finanční vzdělávání na národní úrovni. Toto vzdělávání chrání spotřebitele na finančním trhu. Finanční vzdělávání se dělí na vzdělávání dětí, které garantuje stát a vzdělávání dospělých, kde působí hlavně činitelé finančního trhu a neziskové organizace zaměřující se na vzdělávání). Spolupráce všech zainteresovaných stran (státu, spotřebitelských organizací, trhu a odborníků na vzdělávání) je nepostradatelná na obou jmenovaných úrovních vzdělávání. Pro účely všech činností týkajících se finančního vzdělávání byla vytvořena následující definice finanční gramotnosti: *„Finanční gramotnost je soubor znalostí, dovedností a hodnotových postojů občana nezbytných k tomu, aby finančně zabezpečil sebe a svou rodinu v současné společnosti a aktivně vystupoval na trhu finančních produktů a služeb. Finančně gramotný občan se orientuje v problematice peněz a cen a je schopen odpovědně spravovat osobní/rodinný rozpočet, včetně správy finančních aktiv a finančních závazků s ohledem na měnící se životní situace.“*¹⁸

4.2.2 Opatření proti zadluženosti v nestátní sféře

Druhou kategorií opatření vůči zadlužování jsou ta, která spadají mimo státní sféru. Můžeme sem zařadit právní služby – některé právnické kanceláře totiž poskytují poradenství v oblasti zadluženosti. Tyto služby jsou nicméně plně hrazeny klientem, a proto jsou pro většinu klientů nedostupné. Lepším řešením může být některá z Asociace občanských poraden – předluženým občanům nabízí bezplatné odborné občansko-právní poradenství a pomáhají zahájit komunikaci s věřiteli, posoudit osobní finanční situaci, sestavit rozpočet s klientem a vypracovat potřebné písemnosti. Služby poskytují osobně, telefonicky nebo elektronicky.

Dlužníci mohou také využít Sdružení obrany spotřebitele (SOS), které se zaměřuje zejména na obhajobu práv spotřebitele a bezplatné poradenské služby v této oblasti. Klienti mají na výběr mezi osobním kontaktem, on-line poradenstvím nebo telefonní linkou. Podobnou českou organizací je Sdružení českých spotřebitelů, které hájí zájmy a práva spotřebitelů. Vydalo například publikaci „Průvodce spotřebitele – umíme si půjčovat“. Poslední z podobných institucí je SPES, o.s., která pomáhá předluženým lidem a nabízí vzdělávací projekty na středních školách i mezi skupinami obyvatelstva ohroženými dluhy

¹⁸ Ministerstvo vnitra, odbor prevence kriminality: Prevence zadlužování českých domácností s důrazem na sociálně slabé a vyloučené skupiny obyvatel, 2008, s. 37

s cílem zvýšení finanční gramotnosti české populace. Toto sdružení nabízí poradenství pomocí internetových stránek a dvou poradenských center v Ostravě a Olomouci. Kromě toho provádí průzkumy na finančním trhu a upozorňuje na jeho nebezpečí.

Nakonec zmíním ještě alternativu v podobě bezúročné půjčky, která byla praktikována roku 2001 jako zkušební projekt Nouzový sociální fond. Tento projekt se odehrával na dvou místech ČR – v Ostravě a v Ústí nad Labem a byl financován Kanceláří Úřadu vysokého komisaře pro uprchlíky OSN v Praze. Nouzový sociální fond (NSF) si stanovil jako hlavní cíle poskytovat peněžní půjčky nejchudším příslušníkům romské populace (dlouhodobá potřeba), případně rychlé půjčky na východisko z náhlé nouze (naléhavá potřeba). Největší výhodou fondu byla jeho funkční pružnost, rozmanitost, adresnost a kontrolovatelnost. Půjčka zahrnuje důležitý preventivní prvek - pro ty, kteří si ještě nikdy nepůjčili, je tato bezúročná půjčka velmi potřebná, protože při neexistenci NSF by zcela jistě využili „služeb“ lichváře nebo jiné značně nevýhodné nabídky a díky tomu by jim mohlo hrozit daleko hlubší společenské vyloučení.

„Použití půjčky z prostředků Nouzového sociálního fondu je vhodné při splnění následujících podmínek:

- *rodina (jedinec) je příjemcem sociálních dávek nebo alespoň někteří členové pracují, a proto je pravděpodobné, že budou mít prostředky na splácení půjčky;*
- *o půjčce se sepíše smlouva, ve které se dohodnou pravidla splácení;*
- *půjčka musí být bezúročná; místo úroků se může vyžadovat vykonání práce ve prospěch komunity (okolí, města, NNO apod.);*
- *sociální pracovník (romský terénní sociální pracovník) pracuje po celou dobu s rodinou a pomáhá jí dodržovat splátkový kalendář;*
- *sociální práce je vedena tak, aby naučila rodinu větší soběstačnosti (úspornější hospodaření, alespoň krátkodobé formy zaměstnání) a eliminovala tak nutnost finanční půjčky v budoucnosti.“¹⁹*

Kancelář úřadu vysokého komisaře pro uprchlíky OSN ocenila NSF jako ztrátový, kdy ani mechanismus společného ručení tří činitelů pozitivně neovlivnil platební kázeň. To

¹⁹ Ministerstvo vnitra, odbor prevence kriminality: Prevence zadlužování českých domácností s důrazem na sociálně slabé a vyloučené skupiny obyvatel, 2008, s.39 Poznámka autora: NNO je zkratka pro nestátní neziskové organizace.

však nevyklučuje budoucí využití za předpokladu, že se organizátoři poučí z předešlých chyb.

4.3 Jaká hrozí rizika při půjčování peněz a na co si dát pozor?

Důležité je dávat si pozor na nebezpečí spojená se smluvními vztahy. Nejběžnější příčinou vzniku platební neschopnosti jednotlivců i celých domácností je totiž nedostačující ekonomické a právní povědomí občanů. Tito lidé nadhodnocují svoji platební schopnost a podceňují možné následky plynoucí byť i jen z dočasného či krátkodobého nesplácení závazků. Následná rizika jsou důsledkem komplexnosti smluvních vztahů, které ve spojitosti s půjčkami a úvěry uzavírají. Patříčné smluvní dokumenty, jako jsou smlouvy o úvěru, všeobecné obchodní podmínky a zajišťovací instrumenty, mnohdy zahrnují riziková ustanovení, jejichž dopady si běžní lidé nedokáží ani představit. Dlužníci také nebývají schopni se uspokojivě připravit na nepředvídané události, které by mohly snížit jejich platební schopnost. Může se jednat například o ztrátu zaměstnání, přičemž se dlužník dostane do řady problémů počínajících povinností platit úroky z prodlení a další poplatky, pokračujících přes úplnou ztrátu schopnosti splácet až k exekučnímu řízení. Věřitelé nejsou často ochotni umožnit občanům nahlédnout do smluvních dokumentů, nebo je konzultovat s odborníkem v případě jejich nízkého ekonomického či právního vědomí. Pokud by věřitelé umožnili občanům řádné prostudování smluv, mohli by se lidé vyhnout nebezpečím typu zajištění pohledávek směnkou, exekučním titulem sepsaným notářem či soudním exekutorem nebo zajištění rozhodčí doložkou. Proto by každý, komu věřitel odmítá ponechat před podepsáním smlouvu k prostudování, měl upozornět a pokud by nedokázal věřitele běžnými prostředky přesvědčit k vydání smlouvy, raději by se zájemce o úvěr měl porozhlédnout u jiného poskytovatele.

4.3.1 Méně důvěryhodní finanční zprostředkovatelé

Také je nutné se zaměřit na povahu a důvěryhodnost finančního zprostředkovatele. Většina českých bank je na tom s poctivostí a důvěryhodností na trhu nejlépe, ale existují také nebankovní poskytovatelé „rychlých půjček“, kteří domácnostem poskytují především hotovostní neúčelové úvěry, klienty si neprověřují v registru dlužníků, nevyžadují žádného ručitele, úvěry poskytují neobyčejně rychle, nezveřejňují v podstatě žádné informace o svých úvěrových produktech a často nepostupují transparentně. Nejméně ochotní jsou

pak informovat své klienty o výši RPSN. Postup při poskytování úvěru v případě takovýchto věřitelů začíná tím, že zákazník projeví zájem o půjčku na infolince organizace. Operátorka se ho zeptá, odkud se o jejich organizaci dozvěděl a požaduje po něm kontaktní údaje. Někteří poskytovatelé požadují i rodné číslo za účelem snazší identifikace klienta, ale zákazník má právo ho neuvádět. Klienti se na infolince pokouší většinou získat představu o výši RPSN či úrokové míře, čemuž se společnosti brání následujícími argumenty:

- *sazba má vždy individuální charakter,*
- *nelze jí stanovit, vše se odvíjí od frekvence splátek a doby, po kterou bude úvěr splácen,*
- *tyto informace nemáme k dispozici, mají je naši obchodní zástupci,*
- *úrok není pevně stanoven, při předčasném splácení se liší apod.²⁰*

Operátor poté poskytne kontakt obchodnímu zástupci, který působí nejbližší místu bydliště uchazeče o úvěr a dohodne si s klientem schůzku. Některé organizace vyžadují, aby se schůzka konala v bytě klienta. Někdy argumentují tím, že se obchodní zástupce musí přesvědčit, že tam klient opravdu žije, a přitom si zástupce vyžádá doklady o uhrazení nájmu dva měsíce zpětně, případně jiný dokument o výdajích uchazeče o úvěr. Společnosti, které nevyžadují jednání v klientově bytě, chtějí účty za telefon (nebo jiné služby) dokládající, že má uchazeč opravdu na uvedené adrese trvalé bydliště. Obchodní zástupci většinou před schůzkou neuvádějí hodnotu RPSN, nicméně v některých případech se nechají přemluvit k tomu, aby nám alespoň sdělili výši splátek úvěru, ze které však nemusí být schopni zjistit správnou hodnotu RPSN. Následně klient předloží doklady včetně občanského průkazu, potvrzení o příjmech, doklady o placení inkasa apod. Společnosti tohoto typu nahlíží do registru dlužníků jen u živnostníků. Klient obdrží po schválení úvěru prostředky v hotovosti, nebo mu jsou zaslány na účet.

Důsledkem neúplného informování spotřebitelů o kompletních nákladech úvěru může být jejich ochota přijmout úvěr za účelem zvýšení současné spotřeby i přesto, že v budoucnu dojde ke snížení jejich spotřeby, neboť budou nuceni splácet jistinu i s úroky.

²⁰ Antoš Ondřej: Vývoj zadluženosti českých domácností. Finanční server Měšec.cz, 2006, s. 13 Dostupné z: http://i.iinfo.cz/urs-att/Studie_o_zadlulenosti_ceskych_domacnosti_2006-1-116048262929820.pdf

4.3.2 Roční procentní sazba nákladů a nejasnosti kolem ní

Každý racionálně uvažující žadatel o půjčku hledá pro něj co možná nejvýhodnější nabídku. Nicméně jen podle roční úrokové míry úvěru je velmi namáhavé srovnat nabídky jednotlivých poskytovatelů, protože jsou mnohdy vyžadovány rozličné dodatečné platby: poplatky za uzavření smlouvy a za vedení účtu, akontace, nebo pojištění schopnosti splácet a jiné. Z tohoto důvodu byla zavedena roční procentní sazba nákladů (dále jako RPSN). Poskytovatelé spotřebitelských (i jiných) úvěrů jsou si vědomi toho, že se lidé snaží porovnávat nabídky, a proto se snaží své finanční produkty vylíčit v co nejlepším světle. Mnohdy se nebojí použít klamavou reklamu a obchodní triky na hraně zákona. Dokonce i některé banky uvádějí RPSN jen u svých nejvýhodnějších produktů, které řadový občan nemá šanci dostat a generalizují tuto informaci kupříkladu takto: „RPSN již od 12%“. Tímto jednáním vyvolávají dojem, že poskytují pro klienty výhodné úvěry, ale reálně se může RPSN vyšplhat až na několiknásobek inzerované částky.

Za problematikou předlužení stojí nadmíru komplikovaný popis nákladů, spojených se splácením individuálních půjček a úvěrů, který obsahují příslušné smlouvy. V této situaci příliš nepomohlo ani zavedení indikátoru RPSN. Ukázalo se totiž, že RPSN je vhodná pouze pro porovnání úvěrů stejného typu, kde musí být zřetelně vymezeny tyto parametry: výše splátky a doba splácení.

Naopak ke srovnávání rozdílných produktů už ukazatel RPSN není příliš vhodným instrumentem. Jedná se hlavně o úvěry, lišící se v nástrojích zajištění nebo nutnosti sjednat si u příslušného věřitele průvodní produkty (např. pojištění atd.), s krátkou a různě dlouhou dobou splácení. „*RPSN má rovněž nízkou vypovídací hodnotu pro stanovení nákladů na splácení krátkodobých půjček a úvěrů se splatností pod 1 rok.*“²¹ Dá se hovořit o tom, že čím má půjčka u bankovního či nebankovního činitele nižší hodnotu, tím naopak vzrůstá indikátor RPSN. Poskytování drobnějších půjček osobám s nižší bonitou tak přináší vyšší riziko neschopnosti splácet, za které si dotyčné subjekty nechají dobře zaplatit.

²¹ Ministerstvo vnitra, odbor prevence kriminality: Prevence zadlužování českých domácností s důrazem na sociálně slabé a vyloučené skupiny obyvatel, 2008, s. 7

4.3.3 Podvodné praktiky některých finančních zprostředkovatelů

Právní systém v naší republice v podstatě netrestá subjekty poskytující půjčky za účelem zmocnit se osobního vlastnictví dlužníka (v angličtině „loan sharking“), přestože tyto subjekty jsou pro občany značně rizikové. Takovéto půjčky jsou většinou poskytovány za zdánlivě velmi shovívavých podmínek, ovšem se záměrem půjčku klientovi doslova vnutit, přičemž věřitel od začátku spoléhá na to, že dlužník nedokáže půjčku splatit. Skrze rozmanité účinné zajišťovací prostředky a právní klíčky (exekuční zápis, směnka) v příslušných smlouvách se současně pokouší dlužníkovi ukládat takové podmínky, které je náročné splnit nebo velmi lehké nedodržet, a to s neblahými důsledky. Majetek dlužníka poté daný věřitel již snadno získá například prostřednictvím exekuce. Výše rozebrané činnosti se obvykle odehrávají mimo veškeré oficiální struktury a k jejich zredukování nepřispěje ani kontrola finančního trhu, nýbrž pouze zvyšování informovanosti občanů a odmítání tohoto počínání.

Závěr

V práci se mi povedlo vytvořit přehlednou analýzu vývoje zadluženosti českých domácností ve zkoumaných letech. Rozsah této analýzy je nesrovnatelně větší, než například zpráva na odborném ekonomickém serveru, porovnává české prostředí s evropským i americkým a díky tomu poskytuje komplexní informace o problematice dluhů a jejich nárůstu. Také jsem propojil dluhovou problematiku s několika dalšími odvětvími lidské činnosti (historie, právo...). Hlavní cíl byl tímto splněn.

Vedlejšími cíli, tedy návrhům řešení na zbavení se dluhů a způsobu, jak se jim vyhnout, jsem se věnoval v posledních dvou částech práce. Došel jsem k závěru, že nejvýhodnějším způsobem, jak se dluhů zbavit, je osobní bankrot. Je to výhodné pro obě strany sporu – věřitele i dlužníka. Věřitel má totiž zaručenou alespoň část peněz, které by se k němu například při exekuci ani nemusely dostat a dlužník je sice vystaven určitou dobu životu v nouzi, ale až splatí dohodnutých 30% nebo 50% závazků, zbytek mu soud odpustí a on může začít znovu žít bez dluhů. V oblasti prevence dluhů se u sociálně slabších jedinců osvědčilo cílené zasílání části sociální dávky poskytovateli služeb (např. elektřiny), aby neměli později potíže s nesplácením. Jako nejúčinnější řešení proti vzniku dluhů se však jeví zvyšování finanční gramotnosti celonárodním vzděláváním. Mimo státní sféru je potom výhodné užít služeb občanských poraden.

Jedním z důležitých výsledků práce je popsání nejhlavnějších důvodů růstu zadlužování, mezi které můžeme zařadit kupříkladu výchozí nízké zadlužení, růst životní úrovně, požadavek lidí na nové bydlení, výraznou orientaci na spotřebu, změny v demografii, nízké a ustálené úroky, stoupající mzdy a další.

Výsledkem výzkumu konkrétního vývoje zadluženosti v ČR je údaj, že na konci roku 2000 dlužili obyvatelé bankám jen 39,7 mld. korun, ale koncem roku 2009 se již jednalo o 897,4 mld. korun a podle nejnovějších dat přesáhla úroveň zadluženosti domácností bilion korun. Dle údajů ČSÚ tedy zadlužení Čechů narostlo oproti roku 2000 osmkrát. Dynamika růstu dluhů byla následující: od ledna 2003 do poloviny roku 2008 se meziroční čisté přírůstky úvěrů obyvatelstvu držely mírně pod hranicí 30%. Teprve finanční krize roku 2008 a hospodářská recese oslabila i rychlost nárůstu úvěrů

poskytovaných bankami českým domácnostem. V červenci 2008 byl růst stále +29,6 %, ale v prosinci 2009 klesl na +11,1 %. Ve srovnání se zeměmi eurozóny jsou však pořád české domácnosti v celkové míře zadlužení na poloviční úrovni.

Moje práce neobsahuje úplně všechny podrobnosti a některé části by se daly jistě zpracovat i rozsáhleji, ale věřím tomu, že bude přínosem pro ty, kdo se o problematiku zadluženosti domácností zajímají.

Anotace

Autor: Machač Petr

Katedra aplikované ekonomie, filozofická fakulta

Název práce: Vývoj dluhů českých domácností v letech 2000-2008

Vedoucí práce: ing. Jiří Klvač CSc.

Počet znaků: ~77000

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 16

Klíčová slova: domácnosti, dluhy, zadlužení, úvěry, půjčky, Česká republika, 2000-2008, struktura zadluženosti, prevence zadlužování.

Charakteristika práce: Tato práce pojednává zejména o historickém vývoji zadlužování a dluhů obecně na území ČR. Zabývá se také příčinami vzniku dluhů, jejich strukturou a důvody růstu dluhů. Dále je zde míra zadluženosti v České republice srovnána se státy Evropské unie a s USA. Další kapitoly se věnují právnímu rámci úvěrových vztahů z pohledů dlužníka i věřitele. Práce obsahuje i zmínku o osobním bankrotu jako novějším řešení předluženosti. V konečné části byl ještě věnován prostor prevenci zadlužování.

Resumé v anglickém jazyce

This work mostly deals with historical development of the indebtedness and debts in general in Czech Republic. It tries to find out how the debts are created, what is their structure like and why do they rise. The rate of indebtedness in Czech Republic is compared to European Union and the USA. Further chapters are dedicated to the legal framework of credit relations from the look of both debtor and creditor. The work also mentions the new solution of indebtedness – personal bankruptcy. Finally, there was a notice on the prevention of indebtedness.

Key words: households, debts, indebtedness, credit, loans, Czech Republic, 2000-2008, the structure of indebtedness, prevention of indebtedness

Seznam tabulek a grafů

TABULKA 1: Domácí dluh a HDP (vyjádřený v bilionech dolarů), strana 30

Graf 1: Vývoj objemu úvěrů domácnostem, s. 21

Graf 2: Vývoj úrokových sazeb z nově čerpaných úvěrů, s. 22

Graf 3: Vývoj průměrných úrokových sazeb hypoték - leden 2010, s. 23

Graf 4: Meziroční změny objemu úvěrů, s. 24

Graf 5: Stavby úvěrů a vkladů sektoru domácností a jejich dynamika, s. 26

Graf 6: Vývoj jednotlivých typů úvěrů obyvatelstvu, s. 28

Graf 7: Míra hrubé zadluženosti domácností ve vybraných zemích a eurozóně, s. 28

Graf 8: Exekuční řízení, s. 34

Seznam zkratk

ČNB – Česká národní banka

ČR – Česká republika

ČSSR – Československá socialistická republika

ČSÚ – Český statistický úřad

EK – Exekutorská komora

EU – Evropská unie

HDP – hrubý domácí produkt

NISD - neziskové instituce obsluhující domácnosti

NNO - nestátní neziskové organizace

NSF - Nouzový sociální fond

OSN – Organizace spojených národů

RPSN – roční procentní úroková sazba

SOS – Sdružení obrany spotřebitelů

USA – Spojené státy americké

Použitá literatura a elektronické informační zdroje

Literatura:

ANTOŠ, Ondřej. *Analýza zadluženosti českých domácností* [online]. 25. října 2005 [cit. 2010-04-04]. Měšec.cz. Dostupné z WWW: <http://i.iinfo.cz/urs-att/Mesec_cz-studie_o_zadluzenosti_ceskych_domacnosti-113015889801607.pdf>.

ANTOŠ, Ondřej. *Vývoj zadluženosti českých domácností* [online]. Praha : říjen 2006 [cit. 2010-04-04]. Měšec.cz. Dostupné z WWW: <http://i.iinfo.cz/urs-att/Studie_o_zadluzenosti_ceskych_domacnosti_2006-1-116048262929820.pdf>.

Desatero, které Vám pomůže - shrnutí toho, co by měl o insolvenčním právu vědět každý [online]. 2008 [cit. 2010-04-04]. Insolvenční zákon. Dostupné z WWW: <<http://insolvenzni-zakon.justice.cz/obecne-info-prevence-upadku/obecne-info.html>>.

Dluhová problematika : informační brožura. Plzeň : Občanská poradna, 2007. 69 s. ISBN 978-80-86961-28-6.

DUBSKÁ, Drahomíra. *České domácnosti dluží bilion* [online]. 2010 [cit. 2010-04-04]. Český statistický úřad. Dostupné z WWW: <<http://notes2.czso.cz/csu/csu.nsf/informace/ckta120310.doc>>.

DUBSKÁ, Drahomíra. *Úspory a zadluženost : ocitly se české domácnosti v dluhové pasti?*. Praha : Český statistický úřad, 2008. 26 s. ISBN 978-80-250-1743-2.

DUBSKÁ, Drahomíra. *Změny v sektoru domácností ČR v období 1995 až 2005 - úspory a zadluženost*. Praha : Český statistický úřad, 2005. 33 s. ISBN: 80-250-1134-8.

FOSTER, John Bellamy; MAGDOFF, Fred. *Velká finanční krize : příčiny a následky*. 1. české vyd. Všeň : Grimmus, 2009. 156 s. ISBN 978-80-902831-1-4.

HOLÝ, Tomáš. *České domácnosti si od bank a společností půjčily už bilión korun* [online]. 12. března 2010 [cit. 2010-04-04]. Novinky.cz. Dostupné z WWW: <<http://www.novinky.cz/finance/194583-ceske-domacnosti-si-od-bank-a-spolecnosti-pujcily-uz-bilion-korun.html>>.

Osobní bankrot [online]. 2009 [cit. 2010-04-04]. Způsoby oddlužení. Dostupné z WWW: <<http://osobni-bankrot.info/zpusoby-oddluzeni.html>>.

Prevence zadlužování českých domácností s důrazem na sociálně slabé a vyloučené skupiny obyvatel [online]. Ministerstvo vnitra, odbor prevence kriminality, 2008 [cit. 2010-04-04]. Ministerstvo vnitra České republiky. Dostupné z WWW: <www.mvcr.cz/soubor/zadluzovani-pdf.aspx>.

SCHELLEOVÁ, Ilona. *Jak vymáhat dluhy právní cestou*. Vyd. 1. Praha : Computer Press, 2002. viii, 100 s. ISBN 80-7226-607-1.

SINGER, Miroslav. *Zadluženost domácností v ČR podle poznatků ČNB* [online]. 2007, 25. května 2007 [cit. 2010-04-04]. Česká národní banka. Dostupné z WWW: <http://www.cnb.cz/m2export/sites/www.cnb.cz/cs/verejnost/pro_media/konference_projevy/vystoupeni_projevy/download/Singer_20070525_zadluzenost.pdf>.

Transmisní mechanismus měnové politiky [online]. 2010 [cit. 2010-04-04]. Česká národní banka. Dostupné z WWW: <http://www.cnb.cz/cs/faq/transmisni_mechanismus_mp.html>.

VESELÝ, Zdeněk. *Zadluženost domácností v ČR* [online]. 2007, 5. června 2007 [cit. 2010-04-04]. Ministerstvo financí ČR. Dostupné z WWW: <http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/Vesely_MF.ppt>.

Výdaje na konečnou spotřebu domácností [online]. 2007, Aktualizováno dne: 13.11. 2007 [cit. 2010-04-04]. Český statistický úřad. Dostupné z WWW: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/vydaje_na_konecnou_spotrebu_domacnosti>.

